

HALİD ZİYA UŞAKLIGİL'İN
BİLİNMEYEN BİR ESERİ

-II-

Kâzım YETİŞ

5. T a b i ' i y y e t : Tabi'iyet-i üslûb; bir fikri, bir hissi tezyînât-ı sun'iyeden berî gösterecek derecede sehîl bir surette ifâde etmekten ibârettir. Bu hâsse-i üslûb en âli efkâr ve hissiyâtı o kadar tabiî gösterir ki erbâb-ı mütâla'a gûyâ onları kendileri hissetmişler gibi telezzüz ederler.Tabi'iyet en nâdîde fikirleri, en güzîde hisleri herkesin dâire-i ittlâ'ına îsâl eder.

Emsile-i âtiyye sühûlet-i ifâdenin en müşkilü't-taklîd nümûnelerinden ad-dolunabilir:

- (99) Arkadaşlar sabah yaklaşıyor
Hoş olurdu girdiyse hânelere
Bize pîr-i mugan bile şaşıyor
Vermez oldu kulak terânelere
Rüfekadan kalır yerim yoktur
Gidemem şimdi hânem olsa bile
Peyke üstünde kaldığım çoktur
Ben de yatsam mı bir bahâne ile

Nâcî

- Afacan aşka mübtelâ olanın
Yakası kurtulur mu mel'âbeden
Bahtı bir kerre bî-vefâ olanın
Çok değil olsa yâri de düşmen
Ne gezer öyle bir vefâ şimdi
Onu git âlem-i bekada ara
(100) Parada hîlede beka şimdi
Fakr ü sıdk oldu sâhibinde belâ
Ne vefâ isterim ne öyle beka
Çekemem nâz u cevri dehrin

Ne sübûtu muhâl bir da'vâ
 Döndürmüş aksi devrini dehrin
 Neme lâzım benim bu sevdâlar
 Bu kadar çektiğim ezâ kâfi
 Heder oldu heder temennâlar
 Zillet-i aşk u ibtilâ kâfi

Nâzım

Tabi'iyet elfâzın, efkârın samîmiyyet ve hakîkiyyet(in)den ibârettir ki muharririn bir cehd-i fevka't-tabî'ada bulunmadığını gösterir. Bu hâsse ile mümtâz olan bir ifâdede kelimât ve terkîbât bir mişvâr-ı tabîî ile teselsül ve te'âküb eder. Göze çarpmak arzusundan, te'sîrât-ı fevkalâde husûle getirmek emelinden eser görünmez.

(101) Hükemâ-yı meşhûreden birinin dediği gibi "Tabîî yazılmış bir şey okunduğu zaman insan hayret eder, zira fikir bir muharrirle ülfete müheyâ iken âdeta bir insan ile ülfet etmekte olduğunu görür."

O kadar sehîl görünen tabi'iyet-i üslûb bilâkis bir gûşîş-i i'tinâkârâne sâyesinde husûl bulur. İnsan bir eser yazarken en ziyade yazdığını kolay yazılmış gibi göstermekte güçlük çeker. İşte bu yolda sühûlet, ifâdesi kolay yazılmış zannolunup da bilâkis mezâhim-i adîde neticesiyle husûle gelen âsârda sehl-i mürteni' denen hâsse-i mümtâze vardır ki erbâb-ı kalemin pek azında tecellî edebilmiş bir meziyyettir.

Emsile-i âtiyye bu yolda âsâr-ı bedî'aya bir nümûnedir:

Abbâsiyye Devleti zuhûr ederek Emeviyye tâifesinden ele girenler katı olunduktan sonra, ol esnâda Abdurrahman , Zâtü'z-Zeytûn nâm mahalde bulunmuştu. Fırsat bulup Filistin'e firâr ile bir zaman biraz atlı ile anda mütevârî ve ahvâl-i âlemi teccüssüz üzre oldular.

Kendisinden menkûldur ki: "Bir defa Emeviyye tâifesine eman verilip ba'dehu ol ahd nakz ve nehr-i Ebâ Fıtras'da dimâ-ı Emeviyye mubâh addolundugundan haberdâr olduğumda, nefsimden me'yûs olarak hâneme geldim ve ehl ü iyâlîmi alarak Fırat ırmağı kenarında bir köye çekildim. Bir gün otururdum; oğlum Süleyman dört yaşında idi ve önümde (102) oynayıp gezerdi; oradan dışarı çıkıp der'akab feryâd ederek girdi ve bana sarıldı. Her ne kadar def etmek istedimse de müffid olmadı. Bir aslı olmak gerek diye dışarı çıktım. Gördüm ki Abbâsiyyenin siyah bayrakları dikilmiş; bir küçük kardaşım anda durdu. "En-necât, en-necât!.." diye feryâd etmeğe başladı. Ale'l-fevr yanıma bir miktar altın aldım; kız kardeşlerime ne semte gideceğimi i'lâm ve âzâdlım Bedr'e onları bana îsâl etmek için tenbih ederek kardaşım ile ikimiz necât bul-

duk. Gelen asker beni arayıp bulamadılar. Âşinâlarımın bir kimsenin hânesine varıp kendimiz için bir iki hayvan alıvermesini emr ettim. Herifin bir kölesi vardı gitmiş; Âmil'e bizi haber vermiş üzerime hücum ettiler. Biz yayan kaçtık ve hemen kendimizi Fırat'a vurup yüzmeye başladık. Ahzımıza gelen herifler “geliniz sizi kurtaralım” diye çağırıyorlardı. İltifât etmedim. Ben öte yakaya geçip selâmet buldum. Birâderim on üç yaşında idi; suyun ortasında âciz kalmakla eman vermelerine binâen dönüp onlara vardı. Gözümün önünde onu katlettiler. Ben varıp bir yerde pinhân oldum. Ta ol vakte değin ki aramaktan me'yûs olarak gittiler. Ben dahi mağrib diyârına azîmetle Afrika'ya vüsûl buldum.”

Sahâifü'l-Ahbâr Tercümesinden Abdurrahman'ın Firârı

Nedîm

(103) KAR TOPU OYUNU

“Kânunısânide Beyoğlu'nda تنها bir zukâkda birtakım kızlar kar topu oynarlar. İhtiyar bir adam da oradan geçer.”

-İhtiyar-

Matmazeller! Oyun havası değil

Deliliktir bu!

-Kızlar-

İhtiyar, çekil !

-İhtiyar-

Kar topundan geçilmiyor, durunuz !

-Kızlar-

Durulur mu?-

-İhtiyar-

On, on , vurunuz!

-Bir kız-

Al sana bir hediye!

-İhtiyar-

Vay omuzum!

(104) Sana bir şey dedim mi ben a kuzum

-Titreyerek-

Titriyorlar geçenlere bakınız!

Sobanız varsa gidip yakınız!

-Kız- (Kırtarak)

Gitmeyiz, evde canımız sıkılır.

-İhtiyar- (Sırtarak)

Vâkıa çok oturmadan bıılır.

-Diğer kızlar- (Gülüşerek)

Sakalı ak mı ? Kar mı püskürmüş?

-İhtiyar-

Sormayın!..

-Bir kız- (Hande ile)

Yok, yok, üstübeç sürmüş!

-İhtiyar-(Ayaklarını karın içinden çıkarmaya çalışarak)

Evet, eğlence!. (Düşer)

-Diğer kızlar- (Kahkaha ile)

Ay yuvarlandı.

(105) -İhtiyar- (Hiddetle)

Allah Allah!...

-Bir kız- (Rahîmâne)

Üstü karlandı!

-İhtiyar- (Kalkmağa davranarak)

Merhamet yok mu? Ah!

-Diğer kızlar- (Handâ hand)

Yoktur yok!

-İhtiyar- (Güç ile kalkar, çehre çatık)

Taşa gelmiş bilmem de... çoktur çok!

Çok cefâ ettiniz...

-Bir kız- (İhtiyarın yanına sokularak)

Aman affet!

-İhtiyar- (Gazûbâne)

Elverir gayrı...Git başımdan git!

(Topallayarak yürümeye başlar)

-Kızlar- (Kar topları ellerinde yek diğere)

Atalım haydi!..

-İhtiyar- (Sür'atle savurmak isteyerek)

Atmayın diyorum!...

(106) (Kızlar topları birden atarlar-Birisi ihtiyarın ensesine tesadüf eder)

-İhtiyar- (Boynunu içeri çekerek)

Kısmetmiş, bu gün de top yıyorum!

“Küçük Bir Mudhike”-Nâci

Ulviyyet-i fikir tabi'iyete mâni değildir, bilâkis tabi'iyet ulviyyeti i'lâ eder .

Misâl-i âti tedkîk olunursa görölür ki tarz-ı üslûb, zemîn-i efkâr, esâs-ı hissiyât ulviyyetle meşhûn olduğu hâlde tabi'iyet-i ifâde bütün bu eser-i bedî'ada bir reng-i hafif-i san'at bile göstermiyor:

“Bu iki heykel-i meyyit-nümâ, yan yana olarak müteveccih oldukları cihette tecelliyât-ı ilâhiyyeden kinâyeten resm-İsâ, taht-ı arşta kaiden mütecellî ve füyûzâtıyla cenazeler gûyâ ki mütesellidir. Bî-çâre Frederik, elbise-i hükümdârîsiyle mülebbes olduğu hâlde beline kadar kefen sarılmıştır; sîmâ-sından zamân-ı hükûmetinde büyük Napolyon'un Prusya'yı istilâ ve zevce-i hürlikasının genç yaşında irtihâli te'sîrâtı ve hayatında cümle-i hevesâtından olan âlî saraylar ve güzel bahçeler içinde me'lûf-ı nâz u na'îm iken kara toprağı mesken ittihâzı teessüfâtı mahsûsdür.

Âlî saraya sığmaz iken cism-i haşmeti

Tâbût-ı kabr, şimdi serîr-i ikameti

Seyr eyle kabr ü resm-i Frederik'i ibret al

N'olsan budur cihânda hayâtın nihâyeti

(106) Zevcesi ise omuzlarına kadar bir kefen sarılmış yatıyor. Sîmâsı öyle güzel ki fi'l-misl bir hür-ı hoş-rübâ ve böyle bir vücuda feleğin kıyması doğrusu pek nâ-sezâdır.

Vücûdu zir-i kefende feleğin bu insafsızlığına titrer gibi görünür; sâ'id-i sîmînin vaz'-i dil-rübâsı şu vefâsız âlemden el çektiğini gösterir. Gerden-i billûrî bükülmüş; gadr-ı felekten iştikâ eder! Sîne-i sâfî âh-ı tahassürle içeri çekilmiş; gûyâ ki gadr-ı ecelden tazallumunu îmâ eyler! Bir endâma mâlik ki tenâsübü nezzârını hâlik, bir meyyit ki nice hayy girişme-i hâlet-i nez'ine fedâyı câna müttehâliktir!

Bu kalıb-ı bî-cân değil rûh-ı revândır

Îm'ân ile baksan kadem-i rûha nişândır

Charlottenbourg-Ta'rîfinden -Sadullah Paşa

Tabi'iyete mugâyir olan kusur ca'liyyettir ki bu kuvâ-yı tabi'yye-i zihniyyenin fevkinde hâiz-i fazl ve iktidâr görünmek hevesiyle amîk fikirler serdine kalkışmaktan, lisana elfâz-ı muhteşmeden mürekkeb bir tarz- ı ma'nâ vermekten münbaisdir.

Bir muharrir kendisini beğendirmek kendisine teb'iyet ettiği kadar o arzunun te'mîn-i husûlü ihtimâlından tebâ'üd etmiş olur.

İfadede tabi'iyetten inhirâf, ca'liyyete sükûtu icab ettiren dâ'iyeler: sâ-de bir şeyin ifâdesi için garîb, mu'avvec , mutantan terkîbât ve kelimât isti'mâl etmek; sanâyi-i mecâziyye ile memlû bir tarz-ı ifâde kullanmak; haffif şeyleri şedîd göstermek için (108) sıfatlarda iltizâm-ı ifrât ederek meselâ güzel sıfatına yakışacak bir şeye letâfet-i mücesseme, timsâl-i zarâfet, ferîşte-misâl; korkunç sıfatına yakışacak bir vak'aya veleh-resen, dehşet-nâk, hevl-engîz gibi ta'birât-ı mutantanaya müraca'at eylemektir.

Hissiyât ve efkârda ca'liyyeti iltizâm eden dâ'iyeler: Efkâr arasında münâsebât-ı gayr-ı tabi'iyeye te'sîs etmek ve bir fikri müsâ'ade-i tabi'iyenin hâricine çıkarmak, derece-i ihtisâsâtı müfrit bir hâlde göstererek teşdîd-i te'sîrâta çalışmak; incelik, zarîflik, mazmûn-perdâzlık, tuhaflık, garâbet-nevâzlık göstermek için vesâil-i acîbeye müraca'at eylemektir.

İfadede, efkârda, hissiyâta tabi'iyetin hâricine çıkarak icrâ-yı te'sîr etmek isteyenler arzularının tamamen zıddını husûle getirirler; tabi'iyetten mahrum olan bir eserin mütâla'ası denebilir ki muharririnin çektiği müşkilât ve ıztırâbâtın bir kısm-ı azîmini erbâb-ı mütâla'aya tahmil eder; o kadar tahammül-sûz, o kadar takat-fersâdır.

Ca'liyyet bazen hücnat derecesine çıkar ki bunu zevk-i selîm reddetmekte aslâ tereddüt etmez, hücnatın husûle getireceği te'sîr bir hande-i istihzâdan başka bir şey olamaz.

Emsile-i âtiyyede ca'liyyetin derecât-ı muhtelifesine tesâdüf olunur:

Şâhid-i gül-i gülşen-ârâ-yı cemâlleri dâmen-i çide-i bezm-gâh-ı nigâh olaldan perde-nişîn cümle-i erguvan ferş-dide ol mertebe hûnâbe-feşân-ı hasret olmuşdur ki nîm-katre-i âh-ı âteşin gülgüne-i ruhsâr-ı lâle-zâr-ı behîşt olup turre-i âh-ı pîçâmı dahi cevvalâ-gâh-ı çeşm-i şu'le-pâşdan bir tabaka karar bulmuştur ki gûyâ birtakım bî-çâre saray-ı mercan-revâka perend-i müşg-fâmdan bir perde-i dühânî (109) keşide kılınmıştır. Merdüm-dide ki çeşm-i çerâğ ve düdmân-ı nur-ı bâhiredür ol zamandan beri ne bir dem seyr-i dil-küşâ-yı benefşe-zâr hatt-ı nîgeh-endâz-ı iltifat oldu ve ne şâhid-i kasab-pûş-ı kalem hiçbir lahza derya-keşide-i sünbül-i hata fezâ-yı sühan-zâr-ı safhada arz-ı hîrâm eyledi.

Veysî

Ber-dâşte-i tâkçe bâlâ hâne-i can kılınan güldeste-i can-âvîzlerinin gonce-i pîçide-berg-i tomanı münâvele-i enâmîl-i tekrîm ile erîke-i cümle-i sûtûrda cilve-nümâ olan benefşe-mûyân-ı belâğata duhte-i nahl-bend-i nâz kıldıkları nâfîcetü'l- misk-i i'câzın şezâ-yı cân-efzâsından çâdır-ı jengar-ı kevn-i âsuman nümûne-nümâ-yı beytü'l-arûs olmuştur.

Nergisi

Yıkıl ey târem-i sipihr-i berrîn
 Soyun ey şem'-ı kubbe-i zerrîn
 Bozul ey imtizâc-ı unsur-ı çâr
 Üzül ey akd-i ukde-i pervîn
 Dağıl ey cünd-i bi-şümâr-ı nücûm
 Dolun ey mâh sür'atiyle hemîn
 Ağla ey ebr kıl yaşın bârân
 İnle ey ra'd edip figân u enîn
 Ey seher çâk kıl girîbânın
 (110) Ey şafak eyle bağrını hûnîn
 Bürün ey şeb libâs-ı mâtemini
 Kararıp eyle hâtırın gam-gîn

-Mersiye-Fazlî

Nef'î'nin bir rahşiyyesinden olan şu fıkra da tabi'iyetin icâb ettireceği tarz-ı medhe mügayeret gösteriyor:

Birisi dahi Surâhi-i ser-efrâz ki çarh
 Yaraşır pâyine yüz sürmek için olsa dü-tâ
 Nedir ol gerden-i mevzûn o sürîn-i ferbih
 Aceb endâmı güzel şûh-ı cihândır hakka
 Şivede cilvede mestâne hırâm eylemede
 Var ise yine odur bir sanem-i müstesnâ
 Salınıp her tarafa nâz ile ettikçe hırâm
 Bir nigâh ile eder cân-ı cihânı yağma
 Dil-nevâz ola meğer ana beraber dilber
 Yoksa âlemde bulunmaz dahi misl ü hem-tâ
 Tarz u tavrın nice ta'rîf edeyim anın da
 Görmedim buncılayın dilber-i şûh-ı ra'nâ
 (111) Hüsn-i ahlâkı yerinde harekâtı mevzûn
 Şivesi cilvesi hep biribirinden a'lâ
 O reviş ol yürüyüş ol nigh-i düzdîde
 Dilber-i şûh gibi şîveleri hûş-rübâ
 Armagan gitse olur Çin'e hele tasvîri

Bu kadar ancak olur bak bu ki sun'-i Mevlâ
 Yaraşır atlas-ı çarh olsa ana pâ-y-endâz
 Eylese her ne zaman cilve-i pür-istignâ
 Müddeâ-fehm o kadar kim eder âheng-i şitâb
 Râkibi gûşe-i ebrû ile etse îmâ
 Yaraşır dersem eğer ana Burâk-ı Cennet
 Ki revâdır buna ta'zîm o kadar kim farza
 Pîş-i pâ-yında felek gâşiye-dâr olsa mahal
 Na'l-i zerrînine hurşîd yüzün sürse revâ

Bir ceylan için söylenen şu kıt'a:

Sönmüştür hevâ-yı i'tilâda
 Eyvâh ki! nûr-ı ahterânı,
 (112) Uçmakta fezâ-yı dil-rübâda,
 Ceylânın o demde murg-ı cânı
 Ârâm ile nezd-i Kibriyâda,
 Siper eyleyecek bu hâk-dânı
 Yükselmede bu mekâna doğru
 Bir başka güzel cihâna doğru.

Halil Kâmil

Bir de ebyât-ı âtiyye nazar-ı dikkata alınsın. San'at uğruna tabi'iyet fedâ edildiği için nasıl gülünç bir hâl ihtiyâr edilmiş oluyor.

Suçun bilüp düşer ayağa zülf-i fettânun
 Azîz başun için eylük eyle fitneyi baş

Necâfî

Hâtır-ı pâkine konmuş bâd-ı âhımdan gubâr
 Hâk-i pâ-yine yetiş ey eşk eyle i'zâr

Yahya

Aceb mi olsa nâmem dâğdâr-ı şu'le-i hasret
 Kalem destimde mürğ-i minkardır sensiz

Sâmi

(113) Temâşâ-yı cemâl-i yâre perde dîd-ı âhımdır
 Felekte bana gün göstermeyen baht-ı siyâhımdır

Âsım

Değil hâle tutup hürmenine çarh üzre bir gırbâl
 Hubûbât-ı nücûmu şeb-be-şeb ta'sîr eder mehtâb

Nâbî

Eşküm götürdi gitdi kûyına cism-i zârım
Berg-i hazâna benzer bir cûy-bâra düşmiş

Bâkî

6. NECÂBET

Necâbet-i üslûb, efkâr-ı âmmeye elfâz-ı hasîseden ihtirâz etmekle te'mîn edilen hâssedir. Necâbet en sâde, en aelâde zemîn-i kelâmda bile muhafaza olunacak bir hâssedir ki insanın makberiyetine karşı bile muhafazadan fâriğ olmadığı tavr-ı edeb kabilindedir.

Fikirde necâbet mevcut olduğu hâlde lâfzan hasâset bulunmak sırf bir eser-i ihmâl olarak vâki olabilir. Bir fikr-i necîb mutlaka bir ta'bir-i necîbe mâlik olduğu için necâbet-i efkârın te'mîn edilmesi necâbet-i elfâzın dahi me'meniyetini îcâb eder.

Fikirde necâbet lâfızda da tevlîd-i necâbete sebep olur. Necâbet-i elfâz nisbî ve i'tibârî bir şey olup necâbet-i efkâr ile kaim olduğu cihetle zevk-i selîmin necîb olmak üzere (114) kabul ettiği bir fikre izâfe edildiyse ta'bir dahi necîb olmak üzere telâkki edilmek tabîidir. Binâenaleyh münferiden hasâsetle merdûd olan bir kelime bir fikre izâfeten kesb-i necâbet edebileceği için bir yerde hasîs olan bir kelimenin diğer bir yerde necîb olabilmesi mümkündür.

Her lisanda olduğu gibi lisân-ı Osmânîde bir ma'nâya delâlet eden elfâzın derece-i necâbet ve asaleti mütefâvittir. Meselâ gök ile semâ, bardak ile câm kelimeleri bir ma'nâda isti'mâl edildiği hâlde necâbet-i lâfzıyye nokta-i nazarından derecât-ı muhtelifeyi hâiz olmakla beraber bunlardan hiçbirisi bir merdûdiyyet-i kat'iyeye dâcâr edilmemişlerdir. Binâenaleyh bunlardan her biri kullanılabilir, fakat hâl ve mevkî nazar-ı dikkatten dür bırakılmamak şarttır.

Fikir ve lâfız necâbette hem-pâ olmalıdırlar.

“Gök gürlüyor” cümlesinde “gök” necîbdir, fakat “nûr-ı cevval-ı medeniyet semâ-yı insâniyyetin bedraka-ı hüviyyetidir” cümlesinde “gök” kelimesi fikrin dînunda kalacağı için hasîs olur. “Bir bardak su içti” cümlesinde “bardak” necîbtir; “câm-ı pür-âlâm-ı hayâtı son katresine kadar içti” cümlesinde “bardak” kelimesi fikrin dînunda kalacağı için hasîs olur.

Necâbet-i elfâz i'tibârî ve nisbî olmakla beraber lisan-ı edeb tarafınca merdûdiyyet-i kat'iyeye dâcâr olmuş birtakım ta'birât ve kelimât vardır ki bunlar isti'mâlin kendilerine te'mîn ettiği (115) hasâsetle tehalluk etmiş oldukları için hiç bir suretle mazhar-ı kabul olamaz.

Hezeliyyât edebiyatın müsâmahât ve iğmizâzâtına mazhar olmuş bir kısım-ı muazzez olduğu için aksâm-ı sâire-i edebiyeye fırça-yâb-ı dühûl olamayan kelimât ve ta'birâta daima kapısı açıktır. Fakat her şeye kapısı açık olan bir yere erbâb-ı vakar girmekten istiğnâ edecekleri için tarz-ı hezl haysiyyet-i kalemiyyesini masûn-ı şevâib tutmak isteyenlere câ-yı müsâferet olamaz.

* * *

Muhâfaza-i necâbet-i lâfziyye suver-i âtiyye ile mümkündür:

1. Bir lâfızdan âdiyyeti birtakım ihzârât-ı mâhirâne ile setr etmekle:

Misâl:

Yeryüzün tutmuş olsa ger zaferin
Âhir olmaz mı toprak altı yerin
Bu neden söyle ey hakîm-i zaman
Koca dünyâya sığmıyor insan!

Nâci

Burada bulunan koca ta'bîri ki nâhoştur. Efkâr-ı ihzariyye sayesinde pek hoş düşmüştür.

2. Kelimât-ı hasîseyi elfâz-ı necîbe mücâvirinde bulundurmakla:

Misâl:

Melik

(116) Buna giryân olan neden ahmak
Sence esbâbı varsa et ta'dâd
Tezer
Beni teb'îd edin de görsünler
Sonra dağdan dağa götürsünler
Yardım olmazsa bir cihân-bândan
Ne için ürkeyim beyâbândan
Gaib olsam ne var yabanlarda
Çeke (Belki)insâf olur çobanlarda
Kendimi sağ deyip de atsaydım
Cân-ver inlerinde yatsaydım
Beldeden aldığım belâ vü keder
Dağa kaçmakla belki ric'at eder

Tezer'den-Abdülhak Hâmîd

Burada bulunan ahmak, dağ, yaban, çoban, in kelimeleri ki-lisân-ı edeb mahsûsâtından değildir- elfâz-ı necîbe-i mütecâvire sayesinde kesb-i necâbet etmiştir.

Hasâset-i efkâr ve elfâz zevk-i sakîmden neş'et eder bir nâkisadır ki gayr-ı lâyıık-ı uzuvdur.

Sanma kim sâ'at çalar bil başına tokmak vurur
Mevte bir sâ'at dahi yaklaştın ey gafil diye

Ziya Paşa

(117) Hâl-i serin utanır siper-i tîğ-i nigâh-ı hasrete
Göz göz oldum şöyle kim gırbâla döndüm yaradan

Pertev Paşa

Reh-i aşkda cânâ çeşmelerdir çeşmdir yaşım
Ona dest-i belâ yaymış kemerlerdir iki kaşım

Mâlikî

Ayn-dilden cûş idüp gözlerden akar yaşum benüm
Su terazusu olupdur galiba başum benüm

Hayâlî

Firâkun odını gördükçe mum teg eridi
Sebât ü sabrda fülâd gördüğüm gönlüm

Fuzûlî

Biribirine baş ursa aceb mi küşt-gîr-âsâ
Melâhat arsasında pehlivandır ol iki ebrû

Merdümî

Efkâr-ı âmiyyeye hüsn-i edâ, tarz-ı zarîf, ta'bîr-i müzeyyen ile necâbet verilebilir.

“Gün doğmadan neler doğar.” fikr-i sâdesi:

(118) Âbisten-i safâ vü kederdir ve lîk hep
Gün doğmadan meşîme-i şebden neler doğar

Rahmî

“İnsan mezara çıplak gider.” fikr-i sâdesi:

Dehrin ne safâ var acabâ sîm ü zerinde
İnsan bırakır hepsini hîn-i seferinde

Ziya Paşa

“Kırılan gönül yapılmaz.” fikr-i sâdesi:

Bir kerre dokunsan teline sâz-ı derûnun
Bin türlü nevâzişle düzelmez bozulunca

Râgıp Paşa

“İnsanın kalbi yüzünden bellidir” fikr-i sâdesi:

Rûyundan olur sînesinin safveti zâhir
Ma'lûm olur ahvâli nehârın seherinden

Nâbî

suretlerinde kesb-i necâbet etmiştir.

(119) 7. SELÂSET

Selâset, elfâzın hey'et-i münferidesi ve kelâmın hey'et-i mecmûası itibâriyle hüsn-i imtizâc-ı asvâtın ibâret bir hâsessedir ki kelimât ve ibârâtın hüsn-i intihâb ve tanziminden mütehasıl ise âheng-i umûmî ve asvât ve elfâz ile mişvâr-ı ibârâtın medlûlâtına müşâbehet-i sadâiyyesinden mütehasıl ise âheng-i taklidî nâmını alır.

Âheng-i umûmî elfâzın letâfet-i sadâiyyesi itibâriyle kelimedede ve yek diğeriyle hüsn-i intisâkımdan mütevellid selâset ceryân itibâriyle kelâmında bulunur. Te'mîn-i âhenk için şart-ı a'zam tenâfürden ictinâb etmektir.

Hüsn-i intihâb-ı elfâz te'mîn edildikten sonra hüsn-i intisâk-ı kelimâta sarf-ı itinâ olunmalıdır, hüsn-i te'lif böyle de te'mîn edilir.

Hüsn-i te'lif, ibârâtın sühûlet-i ceryânı, hüsn-i intisâkı, âheng-i inkîâtı, aksâm-ı muhtelif-i kelâmın nisbet-i hendesi, ezmine-i fi'liyyenin selâset-i tertibi ve alelumûm ifâdenin tenevvü'-i mişvârı ile kaimdir.

Kelâmın ruh ve sem'a kuvvet-i te'sîri âheng-i mişvâr ile kaimdir. Âheng-i elfâz asvâtın hüsn-i imtizâcından müteşekkil bir nağme ise selâset-i kelâm da nagamât-ı zarîfeden mürekkeb bir zemzeme-i lâtifedir.

Bâsıra imtizâc-ı elvân ile telezüz ettiği gibi sâmi'a da intisâk-ı asvâtle telezüz eder; bir ressam âheng-i elvâna ne kadar dikkat ederse bir muharrir de âheng-i asvâta o kadar dikkat etmelidir.

(120) Nazım evzâna tâbi olmakla beraber tâbi olduğu evzân dairesinde de sûret-i in'itâf tarz-ı tertîb gibi kuyûd-ı muhtelif-i selâsete tâbidir.

Nesir evzâna tâbi olmamakla beraber aksâm-ı muhtelif-i kelâmın imtidâd ve ihtisârı zemîn-i efkâr ve hissiyâtın icâbâtına tatbiken bir vezn-i husûsî altındadır ki bu efâ'îl ve tefâ'îl ile değil ancak zevk-i sem'le ta'ayyün eder.

İbârâtın müteselsil ve te'âkubu, vakf ve sükûnu, sür'at ve tayerânı bir memzûce-i selîse teşkîl etmelidir.

Şi'rde te'mîn-i selâset edecek esbâbın başlıcası veznin hüsn-i intihâbı olduğu gibi nesirde de selâset hüsn-i intisâk-ı elfâzdan sonra terâkibin sûret-i taktî'îdir.

Nesirde tarz-ı kadîm tahrîr ile tarz-ı cedîd tahrîr arasında birinin ibârât-ı müteselsile-i gayr-ı munkatı'adan ve diğèrinin ibârât-ı mütøkâtı'adan mürekkebe olması cihetiyle fark-ı azîm olduğu gibi her ikisine mahsûs olan selâset de dahi fark-ı azîm vardır.

Tarz-ı kadîm tahrîrde cümleler hele fi'leriyle merbût ve mukayyed olduğu için aksâm-ı asîle ve fer'iyye-i kelâmda bu fiillerin hüsn-i dîkına, sıhhat-ı tekâbülüne; tarz-ı cedîd tahrîrde taksimât-ı ibârât ezmine-i fi'liyye ile tehassül etmediği için bu fi'lerin tenevvü'üne dikkat edilmek îcâb eder.

Meselâ tarz-ı atîkde olan, bulunan, gelen, eden yâhûd olduğu, bulunduğu, geldiği, ettiği gibi ef'âl ile rabt eden ve tarz-ı cedîdde olunuyor, bulunuyor, (121) geliyor, ediyor, yâhûd olmuş idi, bulunmuş idi, gelmiş idi, etmiş idi gibi ef'âl ile taktî' olunan aksâm-ı kelâmın vaz'ıyyât-ı mütøkâbilesine ve tenevvü'-i taksîm ve tertîbine dikkat edilmelidir.

Emsile-i âtiyye tenâfür-i hurûf ve kelâmdan âriyyeti ve ibârâtın hüsn-i teselsül ve te'âkubu, letâfet-i intisâk ve insicâmı, tertîb-i kelâmın tenevvü'î tertîb ve tanzîmi, aksâm-ı muhtelif-i cümelin âheng-i inkitâ'ı gibi selâset-i ifâdenin meziyyât-ı mütenevvi'asını câmi'dir:

Tarz-ı atîkden:

Nazma misâl:

Bu gülsitânda benimçün ne gül ne şebnem var
 Bu çârsûda ne dâd u sited ne dirhem var
 Ne kudret ü ne tasarruf ne bîş ü ne kem var
 Ne kuvvet ü ne ta'ayyün ne zahm u merhem var
 Bu kârhânedede bilsem neyim benim nem var
 Vücûd cûd-ı İlâhî hayât bahş-ı Kerîm
 Nefes âtiyye-i rahmet kelâm fazl-ı Kadîm
 Beden binâ-yı Hudâ rûh nefha-i Têkrîm
 Kuvâ vedî'a-i Kudret havâs vaz'-ı Hakîm
 Bu kârhânedede bilsem neyim benim nem var
 (122) Bu kârhânedede bir başka kâr u bârım yok
 Ne varsa cümle onundur bir özge varım yok
 Cihâna gelmede gitmekde ihtiyârım yok

- Benim benim diyecek elde bir medârım yok
 Bu kârhânedede bilsem neyim benim nem var
 Zemîn bisât-ı kader çarh hayme-i azamet
 Nücûm-ı sâbit ü seyyâre meş'al-i kudret
 Cihân netîce-i cûd-ı hazâin-i rahmet
 Sahâyif-i suver-i kevn nüsha-i hikmet
 Bu kârhânedede bilsem neyim benim nem var
 Vücûd âriyetidir hayât emnânetdir
 İbâda da'vâ-i mülk iddi'â-yı şirketdir
 Kulun vazifesi teslîmdir itâattır
 Bana kulum dediği lütüfdür inâyettir
 Bu kârhânedede bilsem neyim benim nem var
 Benim fakîr ü tehî-dest cûd Hakkındır
 Adem benim sıfatımdır vücûd Hakkındır
 (123) Zuhûr-ı hestî vü bûd u nebûd Hakkındır
 Temevvüc-i yem-i gayb u şühûd Hakkındır
 Bu kârhânedede bilsem neyim benim nem var
 Ta'ayyüşüm kerem-i sufre-i atâdandır
 Teneffüsüm nefes-i rahmet-i Hudâdandır
 Vezâifim der-i in'âm-ı Kibriyâdandır
 Revâtibim ni'am-ı matbah-ı kazâdandır
 Bu kârhânedede bilsem neyim benim nem var
 Nasıbsız alamam rızkı huşk ile terden
 Ne âsumân u zemînden ne bahr ile berden
 Gelir mukadder olan denlü nukre vü zerden
 Ziyâde kabz edemem rızkımı mukadderden
 Bu kârhânedede bilsem neyim benim nem var
 Sütûr-ı mevc-i havâdis rüsûm-ı hâme-i Sun'
 Cerîde-i dü cihân nakş-ı kârhâne-i Sun'
 Libâs-ı arz u semâ târ u pûd-ı câme-i Sun'
 (124) Şühûs-ı nâs temâsil-i şâhnâme-i Sun'
 Bu kârhânedede bilsem neyim benim nem var
 Sabahı şâm u şeb-i tîreyi nehâr edemem
 Hevâyı âteş ü âb âbî hâksâr edemem
 Sipihri sâkin ü kühsârı bî-karâr edemem
 Hazânı kendi murâdımca nev-bahâr edemem
 Bu kârhânedede bilsem neyim benim nem var
 Ademden etti beni kudreti ber-âverde
 Gıdamı eyledi âmâde rahm-ı mâderde

Nevvâl-i zâhir ü bâtınla etti perverde
 Benimle çekti zuhûr-ı cemâline perde
 Bu kârhânedede bilsem neyim benim nem var
 Tecelliyât-ı Hudâdır açılma çeşm-i şu'ur
 Tasavvurât-ı avâlim teceddüdât-ı umûr
 Be-rûz-ı genc-i hafidir bu lücce-i pür-şûr
 (125) Bu kâr u bâr-ı İlâhî bu tumturâk-ı zuhûr
 Bu kârhânedede bilsem neyim benim nem var
 Gehî tehî vü gehî pür hazâin-i imkân
 Suver-nümâ-yı nevîn şîşe-hâne-i devrân
 Garîb meyve-feşânlıkta Nâbiyâ her an
 Bu köhne bâğ-ı perîşân hevâ-yı rûy-ı hazân
 Bu kârhânedede bilsem neyim benim nem var

Nesre misâl:

Cenâb-ı âferînde-i mevâsim ü ez mân ve zînet-i dehende-i baharistan-ı im-
 kân-ı hemîşe-zât-ı vâlâ-yı veliyyü'n-ni'amîlerin çemen-i suffice-i devlet ü ikbâl ve
 gülşen-serâ-yı übbehet ü iclâlde,ber-karar eyleyüp heme ân sâha-i zamir-mekârim
 siperlerin şükûfe-zâr-ı ibtihâc u hubûr ve gülberg-i tab-ı hâkîlerin mehebb-i nesîm-i
 inşirâh u sürûr eyleye, âmin. Kudret-i kâmile-i Cenâb-ı Perverd-gâr ve hikmet-i
 bâliğâ-i Hazret-i Kird-gâr ile âb u tâb-ı fasl-ı rebî' cism-i basîte-i zemîne ifâza-i
 hayat-ı bedî' edip cûş u hurûş çemen-i lücce-i hadraya gıpta-zen-i reng ü bû-yı
 şükûfe ve ezhâr-ı hayret-efzâ-yı ashab-ı iğbirâr olarak âyîne-i tab-ı vâlâları misillü
 cevvi-i hevâda letâfet ve safvet hüveydâ ve her bir mesîre ve nüzhet-gâh-i dil-güşâ
 envâ'-ı tayyib ve tarâvetle mahsûd-ı cinân-ı erba'a-i dünya olup mürgân-ı terâne-
 perdâz ve ale'l-husûs tercemân-ı râz-ı aşk u niyâz olan andelîb-i (126) hoş-âvâz
 nagamât-ı müessire ile terennüm-sâz ve sâmi'a-nüvâz olmağa âğâz etmekle işbu
 eyyâm-ı behçet-irtisâmda seyr-i sevâhil ü sahrâ ve temâşâ-yı sun'-ı Hudâ nüfûs-ı
 beşeriyeye bâis-i inbisât ve o şâdmânî ve belki nümüne-nümâ-yı gıdâ-yı rûhânî
 olmaktan nâşi bi-mennihi Te'âlâ Bahariye yâhud leb-i deryâda vâki bir mesîre-i
 ferah-fezâdan kangısına sevk-i zevrâk-ı ikbâl buyurulursa sâye-sıfat-ı çâkerleri dahi
 şeref-yâb-ı ma'iyet olmak üzere emr ü iş'ara himmet ve inâyet-i seniyyeleri şâyân
 buyurulmak bâbında

—Bir Tezkire — Âkif Paşa

Tarz-ı cedîden:

Nazma misâl:

Bu yerler lezzet-efzâ ruh-bahşâ hoş temâşâdır
 Zemîni âsumânı bin letâfetle dil-ârâdır
 Şu yıldızlar bütün eş'ârdır eş'âr-ı gûyâdır
 Desem şâyân bu sahrâlar mücessem aşk u sevdâdır

- Bütün bu gördüğüm yerler perîlerle leb-âlâdır
 Kökünden bir dırahtın nehr-i safâ olmada cârî
 Sanırsın hâmesinden şâ'irin akmakta âsârı
 Safâ vü neş'e olmuş her cihetten her yere sârî
 Nasıl hayretler etmez seyr eden bu hâl ü âsârı
- (127) Olur vâreste-i kayd-ı cihân hayretle efkârı
 Doğarken âfitâb eyler şu kûhun zirvesin perver
 Şafak tezyîn edip gök arzeder bir çehre-i mesrûr
 Zemîn ezhâr ile nev-reste otlarla bütün mestûr
 Beni meftûn eder bunlar bana oldukça hep manzûr
 Ki şâyândır desem manzûme-i mu'ciz-ter-i mensûr
 Çemenlerde gezer bir kız: melek-peyker letâfet-bâr
 Eder çeşm-i kebûd-ı pür-meâl bin safâ izhâr
 Görenler hükm eder kalbinde mutlak bir muhabbet var
 Bunu bilmem ne sûretle kılar her nazrası ikrâr
 O ikrârı eder kuşlar terennümler ile tekrâr
 Semâdan yağmada bârân misâli nûr-ı ulviyyet
 Zemînden çıkmada ervâh-âsâ şemme-i cennet
 Ya âlemde benim bu gördüğüm âsâr-ı pür-hayret
 Ya gönlümden hurûş etmiş saçılmış dehre bu sûret!!..
 Nücûm-ı âsumânın her biri bir manzar-ı ibret
- (128) Bütün bu gördüğüm şeyler safâ-bahş-ı dil ü cândır
 Hayâl-ârâ-yı şâ'irdir tebessümdür ki handândır
 Melektir intişâr etmiş musahhar-sâz-ı insândır
 Fakat bir başka şey vardır ki lezzet-bahş-ı vicdândır
 Zemînde âsumânda kalbde her yerde pinhândır
 O pinhândır ki hayret-bâr olur efkâra âsârı
 O pinhândır ki tenhâlarda meşgûl eyler efkârı
 O pinhândır ki hükmü zâti her sûya olur sârî
 İyândır âsumânda hâkda encümle envârı
 O pinhândır ki Hallâk-ı cihândır Hazret-i Bârî

-Bir Yerde-Mehmet Tahir

Nesre misâl:

Çamlıca şu âlem-i süflînin semâya en karîb bir mahalli veya semânın zemîne en yakın bir burcudur denilecek kadar ulvîdir. Çamlıca bir büyük şâ'irin zihni gibi âlâm-ı bâlâ-yı kudretten nüzûl eden füyûzâtın her yerden ziyade mehbiti müştâk-ı ulviyyet olan hayâlâtın her yerden ziyade mahall-i tarassudu

bu denî âlemin dağdağasından teneffürle tecerrüd ederek hâlikını düşünmek ni'met-i beka-cûyânesine mütehasir olan bir rûhun arayıp da bulamadığı şu cihânın bir kûşe-i inzivâ-yı müstesnâsıdır.

(129) Çamlıca denilen mevki'-i mümtâz kudretin atâyâ-yı bedi'iyyesini câmi' bir mücessem levha-i tabî'attır. Semânın hiçbir ulvî temâşası hiçbir reng-i letâfeti hiçbir rûh-perver manzarası yoktur ki Çamlıca'nın tulû'unda gurûbunda mükevkeb gecesinde meşhûd olmasın. Tabî'atın hiçbir revnak-ı safâ-bahşı, hiçbir nokta-i dil-âşübânesi yoktur ki Çamlıca'nın o güzel kırlarında, o cihân-nümâ mevki'lerinde nazar-gâh-ı iştiyâkdan kendisini saklayabilsin. Öyle feyyâzî sabahları olur gönül o sabahların o kadar vakf-ı te'sîrâtı kalır ki insan bunu güneş gurub etmemek üzere tulû' ediyor demekte bî-ihityâr kalır. Bazen öyle gurublara tesâdüf olunur ki insan Cenâb-ı Hak mâni'-i rü'yet-i beşer olan sîrâdik-ı gaybdan birini kendi dest-i kudretiyle açmış bir başka renkte bir başka tecellide bir âlem-i dîger-i letâfet gösteriyor zanneder.

Vakta ki zamân-ı gurûb hulûl eyler. Güneş ufka takarrub ettikçe etrafındaki bulutlar yükselmeğe başlar. O zaman semânın hemen yarısından büyük bir kısmı âteşin al bir renge gark olur. Güneş tahavvül ettikçe o renk tebeddül eder. Semâ da her an bir reng-i dîgerle tezyîn eyler. O münevver, o mülevven bulutlar gâh parça parça açılır insan dünyada ne kadar renk varsa o dakikada hemen hepsini câmi' bir güneş dağılıyor, zerrâtı semânın içine yayılıp gidiyor kıyâs eder. Gâh o bulutlar ufkun üzerinde toplanır nûrdan bir dağ şekline girer. Meleklerin âşiyânesi mutlak bu cebel-i nûrun zirvesidir denilmekte tereddüd olunmaz.

Çamlıca'dan-Sami Paşazâde Sezâyî

(130) İstitrâd kabîlinden şâyân-ı arzıdır ki üdebâ-yı kadîme ve cedîde içinde âheng-i elfâz nokta-i nazarından Nef'î'nin derecesine kadar i'tilâ edebilmiş kimse tasavvur olunamaz. Altı asırlık bir edebiyat içinde Nef'î'yi hüsn-i intihâb-ı kelimât, tantana-i lisan, âhenk-i üslûb yâhûd-bütün bu havâss-ı mümtâzeyi tefsîr edebilmek için şöyle ta'bir edelim-musikî-i evreng-i ferdâniyyetten tenzîl edebilecek bir isim tahattur olunamaz. Nef'î ser-tâ-ser okunsun, ser-tâ-ser bir zembere hâlinedir.

Raks eder nağme-i kanûn-ı belâğat-ı felek

Destine mutrib-i endîşem alınca mızrâb

sözleriyle salâ-hân olan Nef'î:

Tahkîk edemem n'eydüğünü hâmemin elhak

Zîrâ ki o bir sâhir-i i'câz-nümâdır

iddiâsını nakzedene bile tasdik ettirecek bir muvaffakiyetle âheng-i lisanına bir sekte bile kondurmamış âsâr-ı metrûkesini semâ-yı edebiyat-ı Osmaniyyede ilelebed tanîn-endâz olacak bir zemzeme-i lâîfe hâlinde bırakmıştır.

Nef'î'nin haşmet-i lisanını, tantana-i âhengini, musiki-i zebânını anlatabilmek için(131) bütün külliyâtını misâl olarak irâd etmek arzu olunur; bu arzu-ya mâni' olunamayacağı içindir ki en âhenk-dâr addedilen kasîdelerinden iki parça irâdiyla iktifâ edelim:

Bârekallah zihî Âsaf-ı sâhib-ferheng
 Kim olur kevkebe-i şevketine âlem teng
 Nice Âsaf selefin görmemiş ebnâ-yı zaman
 Gerd-i kutb-ı feleği devr edeli heft- evreng
 Nice Âsaf o cihân-dâver-i dîn-perver kim
 Edemez fitne zamânında fesâda âheng
 Râst-girdâr-ı kader-kevkebe kim havfindan
 Başını hırkaya çekti felek-i pür-nîreng
 Hem yegâne halef-i dûde-i akl-ı evvel
 Hem kirâmı güher-i nüh-sadef-i âyîne-reng
 Âlem-i cûd u cihân-ı azamet kim olmuş
 Velî deryâ-yı kerem tîgi meyânında neheng
 Saf-şikâf-ı sipeh-endâz kim olsa yaraşır
 Kehkeşân Edhem-i çâpük-revine sîmîn-teng
 Sipeh-endâz-ı saf-ârâ ki revâdır olsa
 Âftâb Eşheb-i çâlâkine zer-pâlâheng
 Merd-i meydân-ı hüner merdüm-i pâkîze-güher
 Müdde'â-bahş-ı zafer saf-şiken-i arsa-ı ceng

Vezir Ali Paşa hakkında kasîdesinden

.....

Saf-der-i ma'nâ dil-i sâhib-kırânımdır benim
 Tîgi şemşîr-i cihan-gîr-i zebânımdır benim
 Sînesin çâk eyledim çarhın değildir kehkeşân
 Zahm-ı şemşîr-i zebân-ı kîn-sitânımdır benim
 (132) Kahramânım nîze vü şemşîre çekmem ihtiyâc
 Hâme-i câdû-zebân tîg u sinânımdır benim
 Sâhir ü vayy-âzmâyım mu'ciz-i dest-i Kelîm
 İstesem mevkûf-ı tahrîk-i benânımdır benim
 Husrev-i gencîne-perdâzım tükenmez gevherim
 Vâridât-ı gayb-ı genc-i şâygânımdır benim
 Tâ ezelden feyz-i Hak mevkûfdur endişeme

Mülk-i ma'nâ vakf-ı tab'-ı kâm-rânımdır benim
 Mülk-i Rûmu ol kadar tuttu sevâdı şî'rimin
 Feyzî'yim gûyâ ben ol Hindûstânımdır benim
 Şimdi sırr-ı feyz-i Hallâk-ı ma'ânî bendedir
 Ser-te-ser âlem sevâd-ı Isfahânımdır benim
 Enverî-i rûzgârım nokta-i pergâr-ı gayb
 Gûy-ı hûrşîd-i zamîr-i gayb- dâanımdır benim
 Lâmekân-seyr âftâbım hâke düşmez pertevim
 Arş-ı istiğnâ-yı hîmmet âsmânımdır benim

-Sultân Osman hakkında kasîde-i fahriyyesinden-

Nef'î bu san'at-ı musikide o derece ibrâz-ı kümmeliyet etmiştir ki başka-sında mütenâfir olacak vesâit onda âhenk husûle getirir: Meselâ:

Serdâr-ı muazzam ki sevâd-ı haşeminden
 Meydân-ı zemîn reşk-i şebistân-ı semâdır

beyti yedi tane sin ve şin cem' etmiş olduğu hâlde mütenâfir olmuyor.

(133) Ey safder-i Cem-kevkebe kim cevher-i medhin

Pîrây-e-i şemşîr-i zebân-ı şu'arâdır

beytinde üç kâf bir yere geldiği hâlde lisana sıklet vermektен ba'fd kalıyor.

Eyâ leşker-küş ü kişver-güşây-ı adl ü ekrem

mısrâı hemen şin'lardan kâf'lardan başka bir şeyden mürekkebe değil gibi oldu-ğu hâlde inhirâş-ı sâmi'aya bedel bir âheng-i hoş husûle getiriyor.

Saf-der-i kal'a-güşâ saf-şiken-i kişver-gîr

mısrâ'ı bu kabil âsâr-ı sihriyye-i Nef'î arasında tezkâr olacak garîbelerdendir.

Â h e n g - i T a k l î d î - ki tezyinât-ı üslûbdandır- asvât-ı kelimât ve revîş-i ibârât ile asvât-ı tabi'iyeyi; yâhûd sükûn ve heyecân, vakf ve hareket, hiddet ve keselât, sürûr ve hüzn gibi ahvâl-i hissiyyeyi taklidden ibarettir. Âheng-i taklîdî lâfzan yâhûd ma'nen olur.

Âheng-i taklîdî-i lâfzî elfâzın medlûlâtında mevcûd olan asvât-ı ta-bi'iyeyi taklid eylemek hâssesinden ibarettir, bu cins ta'bîrât ve kelimâta elfâz-ı savtiyye denir:

Gürültü, şarıltı, fısıltı, hırıltı, reşâşe, tarrâka, gulgule, feşâfeş, çenaçın, selaşıl, gıcırdamak, gırıldamak gibi kelimât bu kabildendir.

(134) Lisân-ı Osmânî elfâz-ı savtiyyede hâiz-i servet olduğu için bu tarzda âheng-i taklidîye müsâ'adesi vardır.

Râgıp Paşa'nın:

Bezmede gulgul-i ziyâ mülk keyfiyetin söyler
mısrâ'ıyla Nedîm'in

Pür etti güçeyi sît-i feşâfeş-i dâmân

Erişti zirve-i nâhide çın çın halhâl

beytinde kelimât-ı savtıyye sâyesinde vücûd bulan âheng-i taklîdî emsâline
nâdir tesâdüf olunacak derecede hûş-âyende düşmüştür.

Âheng-i taklîdî-i lâfzî, lâfızdan münferiden medlûl ise tasavvutu arasında
bir münâsebet-i taklîdiyye olmamakla beraber elfâz-ı müte'addidenin
ictimâ'ıyla ma'nâ-yı maksûd arasında bir müşâbehet-i sadâiyye teşkiliyle de
kabil olur ki âheng-i lâfzînin ve bu nevi kelimât-ı savtıyye ile istihsâl olunandan
musanna' ve binâenaleyh daha makbuldur.

Pertev Paşa'nın

Enhâr -ı reşâşe-rîz-i nağme

mısrâ'ında reşâşe bir kelime-i savtıyye olmakla beraber enhâr ve rîz kelimeleri-
nin iltisâkıyla maksud ile (135) fazla bir münâsebet-i sadâiyye vücûda getir-
mekte olduğu için bu nevi âhenge misâl olur.

Gâlip Dede'nin şu parçası da âheng-i taklîdî-i lâfzînin her iki nev'ini hâiz
olmak üzere bir misâl-i bedî'i makamında yâd edilir:

Bu tâifenin içinde bir şeb
Bir hâl göründü gayet ağreb
Birbirine girdiler felekler
Ağlar kimisi güler melekler
Bir velvele sakf-ı âsmânda
Bir zelzele sath-ı hâkdânda
Bin şevk u tarab hezar korku
Nâkûs-ı nekare bang-ı yâ Hû
Geh zulmet olurdu tûy ber tûy
Geh nûr yağardı sûy ber sûy
Hep secdeye vardı berg ü eşcâr
Hayretle eridi aktı enhâr
Geh zâhir olup hezâr tehdîd
(136) Geh mevc ururdu bîm ü ümmîd
Encüm arasında iktirânât
Bârân-ı ferah tegerg-i âfât
Güm güm öter âsmân sadâdan
Gümgeşte zemîn bu mâcerâdan

Hüsn ü Aşk'tan-Galip Dede

Âheng-i taklîdî-i lâfzıyyeden bahsolunduğu sırada Nef'î'nin şu beyitlerini tahattur etmemek kabil olamaz:

Saflar düzüp hücum edicek hayl-i düşmene
Dehşetle âsmân u zemîn pür-figân olur
Sarsıldığınca zelzele-i hamleden zemîn
Âşûb-ı rustehîz-i kıyâmet iyân olur

* * *

(137) Evc-i hevâda sıyt-ı çekâçâk-ı tîğdan
Âvâz-ı ra'd u sâ'ika reh-gümkünân olur
İşidip gulgul-ı sıyt u sadâ-yı zeng-i şehbâzın
Azîmet etti kûh-ı Kafa Sîmurg ihtirâzından
Aceb midir ki andan dahi pervâz etse dehşetle
Haberdâr olsa gülbang-ı bülend-i tabl-bâzından

* * *

Âheng-i taklîdî-i ma'nevî, elfâzın asvât-ı mahsûsasından kat'-ı nazar terkiât ve ibârâtın mişvâr ve ceryân nokta-i nazarından efkâr ve hissiyât ile itilâfından-yâhûd- zemîn-i fikr ile revîş-i üslûbun mutâbakat-ı sadâiyyesinden hâsıl olur.

Âheng-i taklîdî-i ma'nevî, ifâdenin bir lisân-ı musikisinden ibârettir ki efkârı müfekkireden evvel sâmi'anın rehîn-i vukûfu eyler. Bu nevi âheng mad-diyâta ve ma'neviyâta âit bütün hâlâtı taklîd eder.

Denizin iğtişâş-ı emvâcî tasvîr edilecek olur:

İfâde telâtum-ı deryânın her hâlini ta'kîb eder, kabarıp kabarıp da bulut-lara kadar yükselen dalgaların zirve-i mahûfesine çıkar, açılıp açılıp da bî-pâyânî-i ummânda derinleşen uçurumlara yatar, denizin o hareket-i tûfân-hîzi arasında dalgalarla oynar, fırtınalarla uçar, rüzgârlarla inler; rüzgâzlar sükût ettiği, fırtına kaldığı, (138)dalgalar söndüğü zaman bu herc ü merc içinde uğra-şa uğraşa tâb ü tûvânı kesilmiş gibi bî-mecâl ve zebûn söner.

Bir feverân-ı Bürkân tasvîr edilecek olur: İfâde cûş u hurûş-ı âteşle, dağın sinesinde gürleye gürleye in'itâf eden asvât-ı müdhîşe ile, semâlara fişkırان âlev-nâk dumanlarla, sahrâlara yuvarlanan seyl-i hurûşân cihânımla hem-âvâz olur.

Bir harp tasvir edilecek olur: İfâde topraklarla beraber patlar, kurşunlarla beraber ıslık çalar, kılıçlarla beraber çarpışır; kâh bir deryâ-yı mütelâtum gibi ilerleyen süvarileri ta'kîb eder, kâh derenin içinden bir şey-i hafif ve sâkin ile giden piyadelere hem-pâ olur, orada kükremiş bir arslan gibi atılan bir kahra-

mana refâkat eder, burada bir ağacın dibine düşmüş can çekişen bir mecrûhun tercümân-ı enîn-i âh u zârı olur. Zannederler ki harekât-ı tabi'iyeye kendini anlatmak için cümlelere bürünmüş, göz önünden geçiyor. Denebilir ki âheng-i tasvîr ifâdenin lisan-ı hâlidir.

Âheng-i taklîdî mutlaka vekayi'-i azîmeye değil vekayi'-i âdiyyeye de vâsita-i ifâde olur, tûfânlara, bürkânlara, harplere i'âre-i lisan eden bu hâsse-i bedî'a ruhun hayât-ı zarîfesine, fikrin elvân-ı haffifesine de bir zebân-ı zî-rûh olur.

Bir ye's-i kalbi tercüme eder: İfâde hüznün ve ye's ile memlû-gûyâ mecrûhu'l-kalb imiş gibi-sürüklenir.

(139) Bir sürûr-ı tehîye tercümân olur: İfâde bir mişvâr-ı şetâretkârâne ile gûyâ kanat takılmış gibi uçar.

Âheng-i taklîdî ağlar, güler, oynar, sürüklenir, bağırır, susar bir şeydir ki ifâdenin nabz-gîr-i hayatıdır denebilir.

Âsâr-ı edebîyye-i Osmanîyyede bu tarz âhenge bulunabilecek misâllerin en güzeli şu fırtına tasvîridir:

“Şimdi ufuktan bir siyah buluttur kalkar, hücum kolu gibi toplanır toplanır da umulmaz bir sür'atle ileri doğru yürür. Yerler, gökler, dağlar, taşlar inil inil inlemeye, geminin her makarası, her ipi yelkenlerin her dikişi, her deliği, bir başka havadan feryat etmeğe başlar: Deniz felekle yarışa kalkışır da şişer şişer her dalgası bir kara bulut şekline girer. Her dalganın atılışından , çarpışından, çağılıştan bir başka fırtına peydâ olur. Gökler gözünün önünden , yerler ayağının altından kaçar. Bir dakikada yükselirsin, yükselirsin, yükselirsin kollarını uzatsan eline bir yıldız geçecek sanırsın. Yine o dakikada alçalırsın, alçalırsın, alçalırsın denize göz gezdirden dünya yerinden oynamış döne döne esfel-i safilîne doğru çekilip gidiyor görürsün. Her bakışta Cenâb-ı Hakkın kudret ve azameti dört tarafından meydana çıkıverir.”

Âkif Bey'den Nâmık Kemal

(140) Bu levha-i garrâ-yı tasavvur pîş-i nigâh-ı hayâlde fırtınaya bir hayat veriyor; dalgaların şişip şişip bulutlara karıştığı, bulutların ine ine denizin üzerine döküldüğü; göz önünde ta'ayyün ediyor; dalgaların bulutlarla âğûş -be-âğûş cidâl olduğu bir hengâme-i herc ü mercede rüzgârın dağlara, taşlara çarpan enîni; makaraların arasında geçen feryâdı kulakları dolduruyor. Bir de şu hârika-i şî'riyyeye bakılsın, buna söz demeğe tereddüd edilecek gibi geliyor; insan söz değil nesim-i bahâr harekete gelmiş; koşuyor, uçuyor diyecek:

Ser-i dırahta müşt-zen
 Hıyâz-ı bâğa berg-rîz
 Gusûn içinde pür-girîv
 Şükûfelerle pür-sitîz
 Çemen çemen zemîn güzer
 Zaman zaman semâ-gürîz
 Hevâ-perest-i pür-heves
 Nesîm-i bî-karârı gör!

Nev-bahar'dan-Mahmud Ekrem

Neşîde-i bedi'yye-i âtiyyede mişvâr-ı ifâde bir tarz-ı cereyan almış, de-
 uizin temevvüc-i lâtifine teb'iyeten hafif hafif sallanarak akıyor zannolunacak:

Böyle akıp giderken nazra-künân etrâf
 Bâd-ı revâna verir, âb-ı revâna hem-pâ

Hulyâda Bir Temâşâ'dan -Mahmud Ekrem

- (141) Bir de şu parçaya bakılsın:
 Karşıdan oldu nâgehân peydâ
 Birtakım atlı asker-i a'dâ
 Yaklaşıp yanına bir iki süvâr
 Etiler nâm u kasdın istifsâr
 Pür-gazab yok cevâb Mûsâ'da
 Eli tîğ-i hayât-fersâda

Şu üç söz bir fırça darbesiyle bir levha teşkil ediyor: Şimdi bu levha can-
 lanacak, hareket edecek; Mûsâ'yı bir şîr-i mütehevvir gibi etrafa saldırıyor gös-
 terecek; sonra meftûr-ı sükûn olacak, düşecek:

Bir cevâb almayınca kendinden
 Fârisân olmak isteyip reh-zen
 Hamle gösterdiler o şîr-i nerre
 Cümlesin pâre pâre yığdı yere
 Öteki atlılar koşup birden
 Kıldılar kasd-ı Mûsî'i yekten
 Gerçi pîş ü pesinde düşmen çok:
 Lîk Mûsâ'da hiç pervâ yok
 Nazarında nümâyiş-i hançer
 Mevc-i âb-ı hayattan hoş-ter
 Tîğ-i tîz elde arkada cevşen
 Pîş-i a'dâda kal'-ı âhen

- (142) Kalbi ol rütbe bulmuş istihkâm

Oynamaz bin kıyâmet etse kıyâm
 Zîr-i rânında rahş-ı ejder-i ser
 Geh yemîne gehi yesâra döner
 O küheylân-ı ecved-i Arabî
 Muttasil çarh vururdu berk gibi
 O da mı mûsî-i bî-karâra göre
 Cünbüş-i esb olur süvâra göre
 Her dönüšte bir iki düşmen-i dîn
 Ona ta'zîmen oldu ser-be-zemîn
 Âkıbet şehsüvâr olup zahmîn
 Sâye-veş oldu cilve-gâhı zemîn
 Dizleri üzre çöktü tîğ elde
 Yine tedmîr-i hasm-ı erzelde
 Yaralardan o rütbe aktı ki kan
 Nâ-tüvân oldu kahraman-ı zaman

Musa ibn Ebi'l-Gazân'dan -Nâcî

Musa düştükten sonra yine elinde tîğ-i tehevür ve tedmîr-i hasmla meşgul görünür; fakat bu tehevür bir sükût-ı fütûrdan ibâret. Son beyit Musa'nın nakz-ı nâ-tüvânîsine tercüman olmuştur gibi bir edâ-yı bî-mecâl ile düşer.

(143) 8 . M u v â f a k a t :

Muvâfakat, beyânı zemîn-i efkâr ile tatbik etmekten yani revîş-i hareket-i üslûbu tarz u mişvâr-ı esas ile te'lîf eylemekten ibarettir.

Her esas fikrin bir üslûb-ı mahsusu vardır: Lâübâli bir mektup, müessir bir hikâye, tuhaf bir fikra, şâ'irâne bir makale, hakîmâne bir nutuk hep başka başka tarz-ı beyâna muhtactır. Muvâfakat bir âhenktir ki kelâmı fikr ile, beyânı esas ile hem-âvâz tutar. Beyân ciddiyâta vakûr ve mû'cizdir, tuhafiyâtta şatır ve zarîftir, ihtirâsâta mütehevvir ve şiddet-perverdir, müdhişâta mahûf ve haşyet-resdir.

Eşhâs ve ahvâl-ı muhtelifeye intisâb ettikçe onların mahsûsâtına tevfik-i lisan edecektir. Bir hikâye-nüvis eşhâs-ı vak'ayı kendileri gibi söylenecek, bir fesâne-gû hayvânâtı kendilerine mahsûs edâ ile in'itâf edecek. Beyân bir âyine olacak ki eşkâl-i mün'akiseyi elvân-ı asliyyesiyle gösterecek.

Hükemâ-yı garptan birinin dediği gibi, "Esâs-ı makale muhtass olan şîve-i ifâdeyi bulmak kadar müşkül bir şey yoktur."

Bir mektubu bir nutuk gibi, bir mudhikeyi bir hâile gibi, bir hikâyeyi bir tarih gibi yazmaktan inbiâs edecek hâl garâbetin hadd-i gayesidir.

(144) Efkâr ve hissiyâtın tebeddülüne teb'iyiyeten beyânın tebeddülü hâsse-i muvâfakat icâbâtındandır. Beyân efkâr ve hissiyâtın sükûn ve heyecanını, hûbût ve su'ûdunu, mülâyemet ve şiddetini, meknet ve rikkatini, zarâfet ve mehâbetini, tabi'at ve ulviyyetini, hüzün ve neşvesini, hiddet ve keselânını ta'kîb eder; kâh yükselir, kâh iner; bazen bir seyl-i hurûşan gibi yuvarlanır, bazen bir nehr-i hûş-cereyan gibi akar; olur ki kahkaha-zen-i sürûr görünür, olur ki girye-rîz-i hüzn kesilir; biraz evvel sâde ve uryân iken şimdi mutantan ve müdebedeb bir edâ alır, biraz sonra mütehevvir, müteheyyic bir lisân-ı âliye bürünür; işte bu tebeddül-i beyân, envâ'-ı havâss-ı hususiyye-i esâlibi vücûda getirmiştir.

(145)

İkinci Bâb**HAVASS-I HUSUSİYYE-İ ÜSLÛB**

Havâss-ı umûmiyye-i üslûbtan başka tarz-ı beyânın tenevvü'üne, zemîn-i efkârın tehâlüfüne teb'iyiyeten tenevvü' eden esâlibe mahsus birtakım havâss mevcuttur.

Havâss-ı umûmiyye tarz-ı beyânda kat'ıyyü'l-lüzum olduğu hâlde havâss-ı hususiyye mişvâr-ı ifâde ve tabi'at-ı fikr ile tebeddül eder.

Üslûb üç nev'e inkisâm eder ki bunlara *üslûb-ı sâde*, *üslûb-ı müzeyyen*, *üslûb-ı âli* namları verilir. Havâss-ı umûmiyye üçünde de icrâ-yı ahkâm eder. Sekiz surette icmâl eyleyen havâss-ı hususiyyeden mü'ciziyyet, safvet üslûb-ı sâdenin; rakîkiyyet, zarâfet, servet üslûb-ı müzeyyenin; şiddet, haşmet, ulviyyet üslûb-ı âlinin mahsusâtından olmak üzere addedilirse de bunlar yekdiğerinden o kadar te'âvün ve teşârük eder ki beynlerinde bir hadd-ı fâsıl te'sîs, bunlardan beherinin mutlak bir tarz-ı beyâna hasr ve kasrı kabil olamaz.

I. Üslûb-ı Sâde

Efkâra şa'sa'a, hissiyâta azamet, ifâdeye ruh vermeksizin maksadı tekellüfden âzâde beyân etmek üslûb-ı sâdedir. Bu, tezyinâtın tamamen adem-i vücudunu(146) icab etmez, fakat tezyinâtı san'attan, külfetten âri bir sûret-i lâübâliyânede sever. Müşa'sa' teşbihler, mutantan isti'âreler dâire-i isti'âba sığmaz.

Üslûb-ı sâdenin maksadı ifâde-i maksad etmekle berâber hoşâ gitmekten ibâret kalır. Üslûb-ı sâde vukû'ât-ı âdiyyeyi musavvir makalelere, efsânelere, mektublara, muhâverelere, muhtıralara, ale'l-umûm ta'lîm ve tedrise müte'allik

eserlere hâsıdır; maamafih bu tarz muharrerât ve makalât icâb-ı hâlde üslûb-ı müzeyyen ve üslûb-ı âliyi iktizâ ettiği gibi üslûb-ı sâde de yine icâb-ı hâlde bu iki tarz-ı üslûbun mahsûsâtından olan şeylere karışır.

Tarz-ı atîkten:

Nesre misâl:

Vezâret-i uzmâ bir mansıb-ı celfîdir; ehline müsâdif olduktan sonra, bî-vech azl olunmayıp, nice yıllar mesned-i sadârette ber-karar ve umûrunda müs-takil gerektir. Ve nüdemâ ve musâhibâna huzûr-ı Humâyunda ahvâl-i vüzerâ ve ulemâdan bahs etmeğe ruhsat-ı Humâyunları olmazdı. Hattâ ahid-i Mehmed Pâşâ-yı merkûmda Celâl Bey'den hatâen huzûr-ı Humâyunda Pâşâ-yı müşârun ileyhi tahfife müte'allik bazı nâ-şâyeste akvâl sudûr etmekle rütbe-i kurb-ı Şehriyârîdan ib'âd ve medfne-i Kostantiniyye'den ihrâc olunarak, müddetü'l-ömr dâhil-i huzûr-ı Humâyun olmadı. Ve selâtın-i selef zaman-ı şeriflerinde vüzerâ-yı izâm ve beylerbeyiler ve sancak beyleri ve özengi ağalarının (147) hizmetlerinde olanlar umûman abd-i müşterâları olmakla, pâdişah-ı âlem-penâh dirliğine mutasarrıf bir ferd kapılarında olmazdı.

Lâyiha'dan Koçi Bey

Sen ki Mısır eyâleti inâyet olunan vezirim Halil Paşasın. Senin tedârikine ve akl ü ferâsetine i'timâd-ı Humâyunum olup hizmet vücûda getirmek me'mûl-ı Humâyunum olmakla eyâlet-i mezbureyi sana inâyet ve ihsân edip gönderdim. İmdi göreyim seni bir hoşca hakîmâne hareket edip eger vilâyet-i Mısır'ın kemâ yenbağı intizâmı hususın ve eğer hazîne-i âmirenin hazineden hazineye varınca suâl edip yoklamasıdır. Ve eğer emvâl-i cedîde ve bekayâdan zuhur eden malımın tahsilidir. Ve eğer Haremeyn-i Şerifeyn fukarâsının vaktiyle surre ve cerâyeleri irsâlidir ve hazîne-i âmiremi vakt ü zamanıyla âsitâne-i sa'âdetime göndermesidir ve bi'l-cümle nizâm-ı ahvâl-i memleket refâh-ı hâl-ı fukarâ ve ra'iyet her birinde din ve devlete ve ırz ve saltanatıma ve rızâ-yı Humâyunuma muvâfik olduğu üzre müfîd olası ve hâlâ âsitâne-i sa'âdetime gönderilecek hazineyi mu'tâd-ı kadîm üzre kâmilce âsitâne-i sa'âdetime gönderesin ve cânib-i şeriffimden sefer-i Humâyunuma ne mikdar barut ta'yîn ve sipariş olunduysa ziyadesiyle tahsîl edip mu'accelen sefer-i Humâyunuma imâl ve îsâl eylemesine himmet-i kâmilesin göreyim seni. Ne vechile âkilâne hareket idüp rızâ-yı Humâyunuma muvâfik hizmet vücûda getirmeye ne tarîk üzre sa'y ve dikkat edersen zuhura gelen sa'y ve hizmetin mukabelesinde inşaallah hüsn-i teveccüh ve iltifâta mazhar olmak mukarrerdir. (148) Ona göre makdûrun sarf idüp rızâ-yı Humâyunum tahsîl ile du'â-yı hayrım almayı sa'y eylesesin.

Münşâât'tan Feridun Bey

Nazma misâl:

Gelip iki de bir hemân yanına
 Hayâlinde canlar katar cânıma
 Kemâl-i keremden edip iltifât
 Verir iltifâtıyla gamdan necât
 Alâ-zu'mihî lütf ederdi bana
 Bu mazmûnla edip söze ibtidâ
 Hele padişahın şu arslanına
 Varılmaz onun korkudan yanına
 Hudâ'ya emanet civanmerd imiş
 Mevâlîde yok bir eşi ferd imiş
 Hele şundaki şu boya posa bak
 Servler gibi tavr-ı mahsûsa bak.
 İşitdikte onu hicâb eylerim
 Yalandan biraz meyl-i hâb eylerim
 Gelir kâh der kim verip tesliyet
 Kudûmumda vardır benim meymenet
 Kime ben mübâşir olursam eğer
 Gelir az zamanda olur mu'teber
 Düşünme efendi inâyet buyur
 Ne var Hakk'a şükr-i istirahat buyur
 Ederdim gehi bir münâsib hitâb
 Verirdim gehi unî ile bir cevâb
 Dahi etmeden sözde avd ü kufûl
 Yine eski kapıdan eyle r dühûl
 Gelip der efendi unutma beni
 İstanbul'da kadı ederler seni

Mihnet -i Keşan'dan İzzet Molla

- (149) Dedi ki: “ Eyâ gül-i murâdım
 Nevreste-i gülşen-i fuâdım
 Her derd ki var devâsı vardır
 Her haste ki var şifâsı vardır.
 Efsâne-i ye'se olma mu'tâd
 Düşünse de aşka etme feryâd
 Gâyet hazer et ki ey gül- endâm
 Bu nutkunu duymasın leb ü kâm
 Efgânını eyleme ziyâde
 Nâmûs u hayâyı verme bâde
 Bir harf ki lebden ede pervâz

Bin gûšta olmaz âşiyân-sâz
 Ol sırrı ki hoşça tutmadın sen
 Bir sînede eylemez neşîmen
 Sır şâhdır ona ihtimâm et
 Koğma ev içinden ihtirâm et
 (150) Kim sonra sipâh olup haber-dâr
 Hem sen hem evin olur nigûn-sâr
 Söz tut kerem ü inâyet eyle
 Esrârı deme himâyet eyle
 Her renge boyan da renk verme
 Mir'ât-ı safâya jeng verme
 Sözdür dil ü câna berk-i hirmen
 Ayrılmasın ol şerâre senden
 Hem kendi nişân olur hevâya
 Hem düştükçe yer gider hebâya
 Harf attığı çün kemân cihânda
 Hamyâzeden bulamaz amânda
 Esrârı halka fâş edersin
 Havfım bu ki sen telâş edersin
 Hüsn ü Aşk'dan Galip Dede

(151) Tarz-ı cedîdden:

Nesre misâl:

“Bak bak! sahildeki çınar ve kestane ağaçlarının in'ikâs-ı elvânıyla koyu yeşil bir renk peydâ etmiş olan şu dereciğe! Beyaz ve pâk taşların üzerine dökülerek ve güzergâhında bir yere toplanmış olan çiçeklerin ve gayet sık ağaçların birbirine sıkı sıkı sarılarak yere eğilmiş dallarının arasından geçer iken bir şeyler fısıldayarak ne güzel akıp gidiyor! Ah ne kadar da hazin hazin sadalar çıkarıyor! Gariptir ki her zerrede bir akar suya tesadüf olursa derhal gönüllere hüznü istflâ ediyor. Acaba bu unsur hüznün unsuru mudur?”

Orman Makalesinden Mustafa Reşid

“Bilmem herkes nasıldır? Ben dünyâda hususiyle teessürât-ı fikriyye içinde olduğum zamanlar تنها mahalleri severim. Geçen akşam gönlüm hissiyât-ı müellime ile meşhûn idi. Yemeğe bir sa'ât kalarak deniz kenarına gittim hiç iştihân yoktu. Mürtefice bir mahalde taş yığınları üzerine oturdum. Dağlar aralarını muzlim ve yağmurlu-bulutlar setr etmiş garip bir hey'et ve mehâbette idi. Hava karanlık-her taraf(152) ıssız bir hâlde idi. Koca kasaba içinde hiçbir

alâmet-i hayât görülemiyordu, siyah bir gündüz idi. Evlerde ne bir kandilden eser görünüyor-sokakta ne bir köpek sesi işitiliyordu.

Gece zalâm-ı cehâlet gibi şark taraflarını müstevlî olmağa başladı. Güneşin garba teveccühündeki şitâba bakılırsa bir günlük ömr-i beşeri ummân-ı a-deme atmağa gidiyor kıyas olunurdu, bir sür'at-ı fevkalâde ile ufkun hizasına gelince muhibbesini ağıâr elinde görüp sükût ile izhâr-ı infi'âl eden muhibb-i sâdık gibi sararıp kızarak gözden nihân oldu. Mevcûdâta, mir'ât-ı kâinata bir hayret âriz oldu. Tabi'atın o parlak sîmâsını reng-i melâl bürüdü , sanki sevdiğini gücendirdiğine nedâmet ediyordu. İn'itâf-ı ziyâ ile o ruh-perver bulutlar cennet bahçelerinden nişân verirken mezar içine döndü; semânın her cihetini kara kara bulutlar kapladı..

Küçük Bir Emelin Büyük bir Fer'î-
Abdülhak Mührünnisa

Nazma misâl:

- (153) Ugradıkça sabâ bu firdevse
Geçemez der-akab safâsından
Başlayıp her şükûfeyi lemse
Bir tarâvet alır temâsından
Hisse almak diler havâsından
Ne kadar nazlı nazlı gitmededir
Hele bir atf-ı dikkat et dereye
O da i'lân-ı cür'et etmededir
Sanki meftûn gibi bu makbereye
Göksu hasret çeker bu meşcereye!
Servler ihtizâz ettikçe
Nağme-i dil-firîb olur peydâ
Ebediyet içinde gittikçe
Kaybolur mevc-zen olup o sadâ
O ne kudsî hevâ, ne tatlı nevâ!

Mezarlık manzumesinden-Nâbizâde Nâzım

- (154) Ovalarda ne hoş gezer sürüler
Sanki onlarla can bulur ovalar
Bir çocuk bir kuzu bulur koğalar
Anası haykırır kuzuysa meler
Arzu ettirir çobanlığını
Yer içer taze sütle taze balı
Hele memnundur iştihâsından
Hazedip mandıra havasından

Ne konak arzu eder ne yalı
Belki geçmez cenân da fikrinden

Çoban manzumesinden-Mahmud Ekrem

2. Üslûb - Müzeyyen

Üslûb-ı müzeyyen bütün ezhar ve elvân-ı lisan ile tezeyyün ederek üslûb-ı sâdenin revîş-i sâkini ile üslûb-ı âlinin debdebe-i mişvârı arasında bir hat teşkil eder. Bu tarz-ı üslûba letâif-i hissiyât, elvân-ı hayâl, tezyinât-ı lisandan mürekkebe mutantan, muşa'şa' bir libas verirler; kudemâ-yı üdebâ-yı garbiyyeden birinin dediği gibi "üslûb-ı müzeyyen bir nehr-i hoş-cereyan ve sâf mevcuttur ki müzehher sahrâlar, muhaddar ormanlarla muhâttır".

(155) "Üslûb-ı müzeyyen bir beyân-ı muttarid ve bir tantana-i mütemâdiyeden tevellüd edecek yek-nefesden tahşid-i tezyinât ve tefrît-i mecâzâtan tevakkı eder; kâh meşhûn-ı nûr-ı şems olmuş bir sahrâ-yı müzehher gibi parlar, kâh üzerine bir ebr-i bahâr isâbet etmiş çemen-zârlar gibi bir reng-i mütekâsif gösterir; bazen yükselir, üslûb-ı âlinin suret-i bülendini alır; bazen iner üslûb-ı sâdenin sadâ-yı lütfunu kullanır; üslûb-ı müzeyyen için en büyük bir zînet de tenevvü'-i beyândır.

Üslûb-ı müzeyyen tarihe, hikâyeye, tesâvîre, nutka, kasâide yakışır; fakat gerek üslûb-ı sadeye gerek üslûb-ı âliye zemin olan şeylere karışmaktan çekinmez.

Tarz-ı atikten nesre misâl:

Cenâb-ı Hâlık-i bî-çûn ve safha-i nigâr-ı basît-i bukalemun ber-muktezâyı hikmet-ı be-rûz u kemûn ve müeddâ-yı tecelliyât-ı şüûn-ı netâyic-i mümtezicât-ı kuvâ-yı arazî ve semâvî ve semerât-ı izdivâcât-ı âbâ-yı ulvî ve ümmühât-ı süflî olmak erhâm-ı butûn-ı hâki ve aslâb iştirâkât-ı eflâkdan cilveger mehd-i şühûd ve pîrâye-ı kımât-ı vücûd olan mevâlîd-i ecsâm-ı nâmiye ve nebâtâtın namzed-i hizmet-i terbiye ve me'mûr-i külfet tenmiyesi olan dâye-i bahâr -ı bedâyi-âsâr mukaddime-i berâhin-i vahdet ve sugrâ-yı sehletü'l-husûl-i yegâne-i ulûhiyyeti olduğu müselleme-i erbâb-ı enzâr ve makbûl-i ferâyih-i ashâb-ı ârâ ve efkâr olup ve bu zuhûr u nümûd (156) ve bürûz u meşhûde matla' ve mebd'e olan nokta-i i'tidâl-i rebî'î ki : ol burc-ı hameldir. Husrev-i çarh-ı devvâr olan şâh-ı eşî'a-sipâh âftâba beyt-i eşref-i iğtibâr olunmakla neyyir-i cihân-efruzun ol mahalle nakl u tahvîli zaman-ı i'tidâl evvel bahar ve mîzân-ı tesâvî-i leyl ü nehâr olduğu eblağ-ı hükm-i Perverd-kâr'dan idüğü ke's-şemsi fi vasati'n-nehâr zâhir ve bedîdârdır."

Nevrûziyye'den Râgıp Paşa

Nazma misâl:

Mey gibi verdi safâ reşha-i bârân-ı bahâr
 Çıkdılar hande-künân rûy-ı zemîne ezhâr
 Cûylar halka-ı hâtem olup etrâfında
 Görünür fass-ı zümürüd gibi şekl-i kühsâr
 Tutuk-ı sürhu arûs -ı gül edince serpûş
 Sîm telden ona âvîzeler etti emtâr
 Al sâye çukadan hâke düşer ferş-i lâtif
 Pertev-i sâye-i rengîn ile verd-i gülzâr
 Açılır bâsıradan semt-i meşâmmemede nev
 (157) Zîb-i ser-şîşe-i çeşm olsa eger aks-i bahâr
 Kuvvet-i nâmiyeden şöyle takazâ var kim
 Âba aks eyleyicek mihr-i sipihr-i devvâr
 Hey'et-i pertev-i rengîni değil emr-i baîd
 Ser-zede olsa çü nilüfer-i cûy-ı gülzâr
 Zevk -i imrûz ile şevk-i seher-i ferdâdan
 Ortada müy-ı miyân gibi görünür şeb-i târ

Bahariyye'den Sâmî

Tarz-ı cedîdden :

Nesre misâl:

Bir karanlık gecede şiddetle bir kara yel fırtınasıyla Boğaziçi'nde zuhur etmiş bir yangın levhası göz önüne alınsın! Bir hâlde ki yangının ulvî siyahlı, kırmızılı elvân-ı dehşetiyle eski hikâyelerde gördüğümüz ejderler gibi, kâh eflâke çıkmak ister, kâh rüzgârdan bir şiddetli mukavemete uğrayarak, aşağı süzülür; denizlerle çarpışır; maddiyâtı birbirine karıştıracak bir heybetle sâhilden denize atıldığı gibi denizden de karşısındaki sâhile uğrayacak gibi görünür. Etrafa (158) kevkebler kadar şerâre saçır, şihâblar gibi tahta parçaları, demir kırıkları dağıtır. Havadan hattâ o ateş-i mehîbin kenarına düşen damlalarla dahi buz parçası kadar soğuk bir bârân-ı musîbet yağar durur. Ağaçlar, dağlar, tepeler kimi kefeniyle ayağa kalkmış şehîd cenazesi, kimi üzerine bir sefid astar çekilmiş fakir tabutu, kimi taşları kırılmış da üzerine yığılmış eslâf mezarı gibi bembeyaz karlar içinde bir dehşet, bir garâbetle nazarlara çarpar. Gecelik esvâbıyla yataklarından uğramış birtakım za'îf ve bî-çâre kadınlar, çocuklar hevl-i cân ile lertzân lertzân etrafı dolaşır. Şu'lenin rüzgâr kuvvetiyle titredikçe dalgalara, köpüklere bahçelerdeki, dağlardaki ağaçlara, karlara denizdeki, karadaki çehrelere, libâslara in'itâfından hâsıl olan bin dehşetli renkler, bin hâil şekiller arasında deryâ gibi, hava gibi, dağları yerinden oynatıp da önüne katacak kadar şedîd, bütün dünyayı ihata edecek kadar büyük iki hasm-ı gâlib ile uğraşır. Üze-

rine ihrâm kadar dalgalar yığılır. Her taraftan, altında yanardağ galeyân etmiş bir mezaristandaki mevtâ kemikleri gibi havaya beyaz beyaz ve fakat müdhiş müdhiş köpükler fışkırır; kâh telâtumun her dakikada bir şiddetine uğrayarak, küre-i nesîmin fevkine çıkmak isteyen kasırğa gibi doğrulur, kâh döne (159) döne yerin dibine geçen seyl-i muhaddar gibi, aşağıya süzülür, hava üzerinden tazyîk eder; cismini küre-i zemîne bâr olmuş gibi, esfel-i sâfilîne kadar sevk etmek ister; yine derya o tazyike mukabele eder! Vücudunu mezar kabul etmemiş köhne-kârlar gibi, dışarı atmaya çalışır; ateş ara sıra hamlesini biçârenin bulunduğu tarafa çevirir; hayatını, ifnâ için o iki kuvve-i gâlîbe ile müsabakaya kalkışır; her girdâba tutuldukça vücuduna bir cellad kemendi sarılır; her dalga içinde kaldıkça bir kere mezara girer; çalışa çalışa vücudu takattan kesilir; uğraşa uğraşa sınırları vücudunu taşıyabilecek kudretten kalır. Sular yutar; içi zehir ile dolar; soğuk canına geçer; kanı donmağa, hayat elinden ayağından çekilmeye başlar; feryâd eder, kimse işitmek istemez! İstimdâd eder kimse muâvenete gelmez!.

Cezmi'den Namık Kemal

Nazma misâl:

Bir şebdi köyde âzim-i geşt ü güzâr idim
 Ahyâya dûr-geşte vü emvâta câr idim
 Metrûk bir mezarlık idi meskenim benim
 Yalnızca anda hâk-nişîn-i mezâr idim
 Vahşetle hâzırûn nazar-endâz idi bana
 (160) Zirâ ki içlerinde garîbü'd-diyâr idim
 Etraf pürdü nâle-i gûk u hezâr ile
 Lâkin sükût-ı mevkie ben gûş-dâr idim
 Âriydi gök nümâyiş-i reng-i sehâbdan
 Envâr akardı her tarafa mâh-tâbdan
 Samt u sükûn o rûtbe hâkimdi mevki'e
 Kim muztaribtî bende olan ıztırâbdan !
 Benzerdi gâh o ses ki gelirdi ba'idden
 Ol savta kim tahassül eder âsiyâbdan
 Leylin rutûbeti geçerek tâ zemîne dek
 Bir bû-yı uhrevî duyulurdu türâbdan !
 Dehşet bulurdu dil müteharrîk zılâldan
 Emvât kaldırırdı serin sanki hâbdan !
 Bir ucbe ses gelirdi derinden şebih-i âh!
 Vahdet teneffüs eyler idi sanki gâh gâh !

- (161) Eşcârdan zemîne düşen sâye-i kesîf
Çekmişti piş-gâhıma bir perde-i siyâh
Bir Mezarlık Âlemi'nden-Mahmud Ekrem

Semâda encüm-i tâbân nazar-firîb ü lâtif
Nümâyişle eder kalb-i şâ'iri a'lâ
Hübûb kılmada bâd-ı seher hafif hafif
Ki rûhu zanneder âdem meleklerin...güyâ
Kılar dokunduğu eşyâyı ser-te-ser ihyâ
Tabî'at âşıkıdır nevbahâr-ı pür-feyzin
Bahâr vakti cihân cümle gâh-ı vuslat olur
Çemenistân denilen neşve-zâr-ı pür-feyzin
Dolar zemîn ü semâsı bütün letâfet olur
Çemende goncede manzûr olan tarâvet olur
Kamer semâda tebessümler etmede mahzûn
Garîk-i nûr olan âlem lâtif ü rûh-perver:

- (162) Müşâbih olmuş o kalbe ki aşk ile meşhûn
Denizde mevce-zen olmakda nûrlar yekser
Hazîn hazîn görünür gökte bir lâtif ahter
Nasıl edebildi bu nevbahâr avdet
Nasıl bu mürğ-nümâ otlar oldu cilve-pezîr
Ne oldu eski hazân u leyâl pür vahşet
Ki her nazarda kulûbu ederdî tekdîr
Kader bu hâl ile kılmaz mı mahşeri tanzîr
Dırahta berg ile bâri eder gibi avdet
Zemîne reng-i lâtifî gelir gibi tekrâr
Gelir gibi yine vasl-ı bahâr pür bereket
Eder gibi yine gonce letâfet izhâr
Gelince vakti olur mürde rûhlar bidâr.

Mahşer Manzumesinden –Mehmed Tahir

2. Üslûb - ı Âli

Üslûb-ı âli o tarz-ı beyândır ki azamet-i hissiyât, rif'at-i efkâr, ulviyyet-i rûh, haşmet-i lisan, tantana-i hayal, şiddet-i mişvâr ile tahassüsât-ı kalbiyyeyi derecât-ı tabi'iyenin fevkine irfâ' ederek piş-i nazar-ı ihtisâsda nûr içinde galtân, ruh ile pür galeyân bir ufk-ı muşa'sa' açar.

(163) Üslûb-ı âli tehyic ve te'sire medar olacak bir vesâite müraca'at eder, tezyinât-ı lâfziyye ve sanayi'-i fikriyyeden istiğnâ gösterir.

Meziyyet-i ulviyyesi cevher-i asliyyesindedir, halliyyât-ı ârıziyyeye iftikar etmez. Üslûb-ı âlide şiddet-i lisan, mehâbet-i tasvîr, servet-i ma'nâ, kuvvet-i his hüküm sürer; ruh ve histen tahammür etmiş bir lisan gibi me'âliden mürekkeptir.

Mersiyeler, kasîdeler, münâcât, nu'ût, fâci'alar, hâileler, hutbeler, mev'izeler fezâ-yı cevhlânıdır; pîş-i tayerânında açılan şems, münevver, mu'allâ aktâb-ı ulviyye-i per ü bâl pertev-i bârından ateşler dökerek, nurlar serpererek dolaşır; fakat tabakat-ı ulviyye-i nesimiyyede cevelân ettikten sonra vakit vakit tabakat-ı seffile-i hevâiyyeye süzülen bir şahin gibi bazen iner; bir mişvâr-ı haffif ile sürüklenir, bir sadâ-yı za'îf ile mırıldanır; fakat bu, tekrar yükselmek, tekrar ref'-i savt-ı bülend etmek içindir.

Üslûb-ı âli üslûb-ı sâde içinde setr-i haşmet etmekten tehazzuz eder, üslûb-ı müzeyyene nâdiren teveccüh-i nazar-ı iltifat eyler, hele takayyüdât-ı lâfziyyeye asla tahammül etmez; meziyyeti ulviyet-i fikir ve histe artar, ma'ahâzâ tezyînât cilvegâh-ı uluvv-i âline nâdiren fırça-yâb-ı dühûl olursa istiskal da etmez, kabul edemeyeceği şey san'at bahanesine istihsâl edilen meziyyettir.

Tarz-ı atîkden:

Nesre misâl:

Âlîmsin ilmîne gayet yok. Kadîrsin kudretine nihâyet yok. Kadîmsin ukûl-ı mütekaddimîn ve müteahhirîn dâire-i kıdemine kadem basamaz. Hakîmsin hükemâyı evvelîn ve âhirîn hikmetin ma'rifetinden dem (164) uramaz. Bir ma'suksın ki aşkın hevâsında felekler çarha girüp oynar. Bir mahbûbsın ki şevkin derdinden bütün gün âsiyâ-yı çarh iniler. Bir hâkimsin ki kazan mahkemesinde akl-ı kül kâtibi emîn. Bir hâfızın ki hıfzın hızânesinde bir nokta kitâb-ı mübîn. Kadîrsin ki kudretini tahrîrde kalem-i a'lâ âciz, âlîmsin ki ma'lûmâtın ihâtasında levh-i mu'alla kasır. Rahîmsin dâreyn, nesîmin rahmetinden bir nefha, kerîmsin âlemeyn keremin denizinden bir katre. Kahrîmsin ki celâlin satvetiyle her mevcut makhûr. Rahmân-sın ki cemâlin tecellâsiyle her zerre mesrûr. Semi'sin sem'ine âlet yok. Basîrsin basarına âfet yok. Müdîrsin irâdetine illet yok, Hâlikîsin ki mahlûkına nihâyet yok. Cevâdsın ki bahşışına garaz yok. Hayysın ki hayâtına maraz yok. Kayyumîsin âlem senün ile kaim. Feyyâzsın ki cihân feyzin-ile dâim. Vehhâbsın ki kemîne bahşışın varlık. Rezzâksın ki hazinende yok yokluk. Vârissin ki evvel dahi mâlik. Bâkîsin ki bâkîsi cümle hâlik. Vâcîbsin ki zâtına vâcib yok. Hâcîbsin ki dergâhına hâcib yok. Kebîrsin kibrin izâfî değül. Sâdıksın va'din hilâfi değül. Settârsın âsilerin günâhını, mucîbsin mazlûmların âhını...

Tazarru'ât'tan-Sinan Paşa

Nazma misâl:

Ey muhît-i kudretinde mihr ü mâh iki habâb
 Çarh-ı atlas sâha-ı sınıfında çetr-i bî-tınâb
 Sun'unu izhâr idüp ezdâda virdi imtizâc
 (165) Bâğ-ı dehri taze vü reyyân eder feyz-i nemi
 Bir kefi nâçiz iken bahr-i nev elinde sehâb
 Tünd-bâd-ı aşk-ı âlem-gîrinin te'sîridir
 Hâkda bîm-i tezelzül yümde mevc-ı ıztırâb
 İktibâs-ı nûr eder andan meh-i enver henüz
 Olmamışken zerre-i şems-i cemâli âfitâb
 Muktezâ-yı hikmet bî-çend ü çünündir müdâm
 Haşre dek arz u semâda bu direng-i pür-şitâb

.....
 Ey muhît-i Kibriyâ size dü âlem bir zebed
 San'atın âgaz u encâmı ezelden ta ebed
 Kul hüvallahü ahad tefsîr-i vahdaniyyeti
 Âyet-i vâsf-ı sıfât-ı zâtı Allahü's-samed

Tevhîd'den Nazîm

Olunca perde ber-endâz-ı nazra çeşm-i şühûd
 Göründü âyîne-i dilde çehre-i maksûd
 Dil oldu garka be-nûr-ı müşâhedât-ı cemâl
 Temevvüc eylediği demde bahr-ı aşk-ı vedûd
 (166) Ne aşk-ı bâis-i hestî-i âferide-i gayb
 Ne aşk-ı illet-i icâd-ı âlem-i meşhûd
 Ne aşk-ı neşve-i evvel zuhûr-ı rûz-ı elest
 Ne aşk-ı mebde'-i hilkat ma'âd-ı ser-i vücud
 Ne aşk-ı nâtıka-pîrâ-yı rûh-i insânî
 Ne aşk-ı sırr-ı heyûlâ-yı âdem-i mescûd
 Ne aşk-ı maskal-ı âyîne-i dil-i âşık
 Ne aşk-ı mâhî-i jeng-i hevâ-yı nefsi anûd
 Ne aşk-ı emti'a-i çârsû-yı hayrânî
 Ziyân-kârî-i rüsvâyî ana mâye-i sûd

.....
 Ne aşk-ı sûziş-i te'sîr- hâletindendir
 Şerer-feşân nagamât-ı ney ü terâne-i ûd
 Ne aşktır bu ki sermâye-i hakîkattır
 Bununla fehm olunur remz-i gamiz-i maksûd

Münâcât'tan Sâmî

Hakka minnet o şeh-i zü'l-hasebin
 (167) Ya 'ni Peygamber-i âli-nesebin
 Eyledi makdem-i ferruh- fâli
 Pâye-i âl-ı Kureyşî- âli
 Heybet-i debdebe-i kûs -ı Nebî
 Kesdi ırk-ı neseb-i Bû- Leheb'i

.....
 Şâh-ı kevneyn ü İmâmü'l-Haremeyn
 Nûr-ı bî-şeyn ü Nebiyyü's-sakaleyn
 Başına giydi Le'amruk tâcın
 Aldı ma'mûre-i ilmin bacın
 Oldu bu kubbe-i pür-sıyt u sadâ
 Haşre dek mebhâs-ı şer' -i garrâ

.....
 Ana ümmî lâkab olmak mahzâ
 Oldugından-durur ümmü'l-eşyâ
 Nice ümmî ki kütübhâne-i Hak
 Oldu telîfi ile müstağrak

.....
 (168) Geldi ol fâris-i şâh-ı levlâk
 Koydu âteş-gede-i Fârise hâk
 Sernigûn eyledi serkeşleri hep
 Nâ-bedîd oldu sanâdîd-i Arap
 Gark-ı âdet ile ol mu'cizeler
 Lât u Uzzâ'yı edip zîr ü zeber
 Virdiler meclis-i küfrü bâda
 Şekk ü şirki komadı dünyâda
 Na't'dan-Hâkânî

Tarz-ı cedîdden:

Nazma misâl:

İlâhî pâdişahlar pâdişahı
 Ne hayret-bahştır sun'un ilâhî !
 Ezelde cilve-i fermânın olmuş
 Vücûdun masdar-i izzet penâhı
 Ne kudrettir eden îcâd u îkad
 Semâvât u zemîni, mihr ü mâhı
 (169) Ne kudrettir edip tedvîr arzı
 Kılan vâreste cûşîşden mübâhî!

.....

Seni tehlîl için, takdîs içindir
 Nevâ-yı erganun; bang-ı ilâhî
 Sürûd u nevha-i şevkindir ancak
 Eden lebrîz deyr ü hânkahı

.....
 Hired tahkîk-i âsârında vâlih
 Nazar teftîş-i esrârında sâhî
 Hired bir lem'adır senden beşerde
 Nasıl künhün muhît olsun kemâ-hiye

Tevhîd 'den-Mahmud Ekrem

Allah ki mûcid-i cihândır
 Bin türlü nikabdan iyândır

(170) Ta'rifine gitmemektir evlâ
 Ta'rife gelir mi hiç Mevlâ
 Allah nedir deyince gafil
 Allah deyip hamûş olur dil
 Âkil bilir ki var bir Allah
 Mâhiyeti anlaşılmıyor âh
 Olmaz mı hured-güdâz-ı ümmet
 Peygamberi lâl eden hakikat;

.....
 Ten durmada âşiyân içinde
 Cân uçmada gaybiyân içinde
 Ey tâir-i gayb sânekellah !
 Pervâzına bin tebârekallah!

.....
 Şevkin kime; durmayıp gidersin
 Allah'ı mı cüst ü cû edersin;
 Göz nûru gibi semâya çıktın
 Bak bak! ne güzel fezâya çıktın
 Çık çık! ki bu hâkdân tenindir
 Uç uç! ki cihân-ı cân senindir.

Tevhîd'den Nâci

(171) .....
 Tâbût o reh-nümâ-yı makber
 Tâbût o heykel-i mükedder
 Tâbût o hatîb-i summ u ebkem
 Tâbût o bürûdet-i mücesssem

Tâbût o sükût-ı pâý der-ser
 Tâbût o musîbet-i mükerrer
 Tâbût o vahşet-i mu'annid
 Tâbût o makber-i sefer-ber
 Tâbût o inkılâb-ı hâmûş
 Serhadd-i revân -ı akl-ı medhûş
 Tâbût o harâbe-zâr-ı ümmîd
 Tâbût o iğbirâr-ı câvid
 Tâbût o zıll-ı haşr- ber-dûş
 Tâbût o mevt-i cûş-der-cûş
 Sarmıştı o ruha çâr-bâlin
 Ben açmış idim memâta âğuş

Makber'den-Abdülhak Hâmid

- (172) Hezârân ye's ü hüzne gark eder efkâr u enzârı
 Sükût-âmîz bir kabrin nihânı nâle vü zârı
 O bir manzûmedir mu'ciz ki meftûn eyler efkârı
 İşitmez dinleyen seyr eylemez anlar o eş'ârı
 "Sükûtu bir mezârın bir derin feryâddır müdhiş!"
 Mezârıstanı istîlâ eden samt u sükûnettir
 Sükûnet bir gırîv ü nâledir....bilmem ne hâlettir
 Ki her bir nâle bir fikre mükemmel bir ders-i hikmettir
 Ne hikmettir o kim zulmetli bir nûr-ı hakîkattir
 "Sükûtu bir mezârın bir derin feryâddır müdhiş!"
 Görüp bir seng-i câmid bî-lisandır sanma ey insan
 Onun vardır ilâhî bir lisanı kim olur hayrân
 Dem-i vahdette istiğrâkda gûş eyleyen vicdân
 Saçar fevvâre-âsâ nâle her serd-i mezârıstan
 "Sükûtu bir mezârın bir derin feryâddır müdhiş!"

Mehmed Tahir

- (173) Tarz-ı cedîdden nesre misâl:

Pederim! Mezarının üzerine melekler nûrlar mı serpiyor. Veya sen benim geldiğimi hissediyor da tebessüm mü eyliyorsun ki şimdiye kadar hiç mislini görmediğim bir şu'â-ı ma'nevî biri melekûtta biri sâfilinde iki ruhu birbirine rabtediyor.

Ah! pederim. Mezar ebediyyetin kapısıdır! Ben o kapıyı çalmaya geliyorum. Ve esefâ ki o hafâ-hâne-i hakayıkın miftâh-ı bâbı kendisinde olan bir dest-i meçhul göğsümden tutarak "memnu'dur" diyor.

İzin ver bana pederim: Şuâ-ı şafağın mezarına ilk aksettiği, sabah kuşunun üzerinde ilk feryâda başladığı zamanda, ben de şuracıkta, mezarın şu köşesinde, ebediyyetin bu eşliğinde yavaş yavaş ağlayım.

Aman bırakın beni ağlayım atabe-i ebediyyette dökülen göz yaşları doğrudan doğruya Allah'a gider.

Pederim! Evvel yanına geldiğim zamanlar bana ilâhî bir tebessüm, rahîmâne bir nazarla bakardın dâima semâvâta mün'atîf, dâima cüst ü cû-yı hakâyka münhasır gözlerinin içinde bir başka âlemin aksini görürdüm.

Hayat denilen bu şeb-i yeldâ-yı zulmânî arasında bir lâmi'a-i hakikat bulamayıp da gözlerim gözlerim tâkattan kesildiği, ömür denilen bu ummân-ı tûfan-nümâ-yı bî-karârın içinde bulunup da mansıbını göremeyince kalbim derin derin halecâna başladığı bir zamanda irfan ve hakâyık-ı kâinâta meyli olan sâyene sığırırdım. Zulümât-ı şübühât arasında meşhûd olan zerrât-ı hakâyık gibi semânın en derin bir köşesinde temevvüc eden bir yıldızın ziyâsı kalpde ne his uyandırırsa, ona müşâbih bir te'sîr hâsıl eden (174) haffif ve rahîm bir sadâ ile takrîrin bana teselli verirdi.

Âlâm u ekdâra melce' olmak için yaratılan başımı bak şu soğuk taşın üzerine koydum ağlıyorum da bana sükûnetten başka bir cevap vermiyorsun! Âh sükûnet! Dâima sükûnet! Ebedî sükûnet! Geçen binlerce asrın şa'şa'a ve debdebesi, her asırda bir kere boşanıp yine dolan mahlûkat-ı cihânın cûş u hurûşları hep o sükûnet içinde kaybolmuş. Bugün mezarlarında elime bir avuç toprak alsam o toprağın bir zaman İskender, Sezar, Selîm-i Evvel, Napolyon olmadığını kim isbat edebilir? Şitâb edip gelen â'sâr-ı âtiyyenin, mahlûkat-ı müstakbelenin âvâze-i vürûdları o sükûnet içinde işitilmiyor. Bugün havada uçup duran bir parçacık tozun yarın âlemi dehşetiyle titretecek bir cihân-gîr olmayacağını bana kim te'mîn eder? Kalb esrâr içinde çarpınır, fikir esrâr içinde uçar, nazar zalâm içinde kaybolur ya Rabbi! Bu küre-i arz ki nâ-mütenâhîlik denilen ummân-ı kudret içinde yuvarlanır durur bir mevc-i kaderdir. Ah! ne zaman bir sarsar-ı kaza, onu sana daha yakın bir semâ-yı âliye ilka edecek! Âh! ne zaman bir sâ'ika-ı müdhiş mâni'-i rü'yet-i hakâyık olan şu perde-i istitârı yırtacak?...

Pederim! Mezar, nâ-mütenâhîliğin ufkudur. İftirâkınla ağlaya ağlaya bî-tâb olan gözlerim zâhirde hiç bir şey seçmediği şu zamanda o ufkun üzerinde tulû' etmekte olan hurşid-i ebediyyetin şu'ânı görüyor.

Ruhun fezâ-yı bî-intihâ-yı semâvâtı güzâr ile yanıma gelerek "sükûnet-yâb ol" diyor. (175) Hayır hayır bırakın beni ağlayım! Atebe-i ebediyyete dökülen göz yaşları doğrudan doğruya Allah'a gider.

Bu mezarın üzerinde temevvüc eden ziyâ: Sen bir nûr-ı ilâhînin aksi misin? Şu'ân bir halecân-ı hüzn-engîz içinde takattan kesilen kalbime hafif ruh-perver bir hâl ile tutunduğunu hissediyorum. Yoksa sen benim pederiminin ruhu musun?

Oh! Bırakın beni ağlayım! Atabe-i ebediyyete dökülen göz yaşları doğrudan doğruya Allah'a gider.

Sami Paşazade Sezâyî

(176) *Havâss-ı Husûsiyye-i Üslûb şunlardır::*

1. Mûciziyet

Az sözle çok şey söylemeğe mûciziyet derler ki itnâb ve iksârdan, sanâ-yi' ve tezyinâtтан tecerrüdü istilzâm eder.

İcâz iki nev'idir: Eczâ-yı kelâm tam olursa icâz-ı kasr, nâkıs olursa icâz-ı hazf derler.

İcâz-ı kasra misâl:

Rûşenî peyrevidir tîrekî-i eyyâmın
Akabinden irişür feyz-i sabâh akşamın
Râgıp Paşa
Sûret-pezir-i ma'rifet olmakdadır hüner
Yoksa bu dehre nice heyûlâ gelir gider
İzzet Paşa
İnsana sadâkat yakışır görse de ikrâh
Yardımcısıdır doğruların Hazret-i Allah
Ziya Paşa

İcâz-ı hazfe misâl:

Geh bir ovada sefer-güzînim
Bîgânesi şâh-ı sâye-perver
(177) Geh bir leb-i cûda hoş-nişînim
Perverdesi bîm-i sâye-küster

Nâcî

Mûciziyetin munakkahiyyetten farkı tezyinât-ı lâfziyye ve ma'neviyyeye birincisinin müsâ'id, ikincisinin gayr-ı müsâ'id olmasıdır.

Munakkahiyet icâb-ı hâl ve mevki'e göre vüs'at-ı kelâma, tezyîn-i fikre meyyâl olduğu hâlde mûciziyet vuzûh-ı ma'nâya hâle verecek derece ihtisâr-ı elfâza, tahşid-i efkâra sâ'idir.

Râgıp Paşa'nın:

Âzâdegân-ı kayd-ı emel ser-firâz olur

mısrâ'ı mûciz bir söz iken ikinci mısrâ'ın:

Nâz ile sûk-ı sipihre o kim bî-niyâz olur

ilâvesi fikri munakkah bir hâle koymuştur.

Mûciziyet bir hâssedir ki isrâf edilmemelidir. Daima mûciz olan bir ifâde tab'a kelâl, fikre ta'ab verir.

Mûciziyet derece-i ifrâta varırsa vuzûhun hasm-ı ekberi olan ta'kîdi husûle getirir.

Mûciziyet kavâ'id-i umûmiyyede, mütâla'ât-ı hakîmede, durûb-ı emsâlde hizmet-i azîme gösterir.

Kavâ'id-i umûmiyyeden:

(178) "Bir şeyin akreb-i evkatına izâfeti asıldır." "Bir işden maksat ne ise hüküm ona göredir." "Mâni' zâil oldukça memnû' avdet eder." "Def-i mefâsid celb-i menâf'iden evlâdır." "Beka ibtidâdan esheldir."

Mütâla'ât-ı hakîmânedен:

"İnsan kendi sa'âdeti arasında başkasının kederini güç fark eder." "Dünyanın bütûn ihtisâsâtı iyi bir dost kıymetini hâiz değildir." "Başkalarının sana istinâd edeceğini ve senin başkalarından hizmet göreceğini unutma." "Küçük arzular hayata hizmet, büyük arzular onu mahveder." "Cesâret sâde bir fazilet değildir, fezâil-i sâirenin muhâfızıdır."

Durûb-ı emsâlden:

"Görünen köy kılavuz istemez". "El elden üstündür.", "Azıcık aşım ağrımaz başım", "Korkulu rüya görmekten uyanık durmak yegdir".

Mûciziyet efkâr ve hissiyâta şiddet verir: Fernando'nun hitâb-ı müsted'iyânesine Nazife'nin cevabı bu kabildendir:

Fernando

Gülsün ki likâ-yı gam-nümûnun

Olsun ki tesellî-i derûnun

(179) Düşmüş sana pâdişah-ı düşmen,

Pîş-i kademin penâh u mâtemin!

Düştüm buna, elindeyim ben,

Kaldır yetişip elinle yerden,
 Yâhûd bana bir bakışla gel kay;
 Gel kay bana, sevdiğim güzel kay!
 Gönlüm gibi sendedir irâdem
 Gitsem sana bağlıdır i'âdem
 Kalsam seni bekler irtihâlim!
 Şâhidi değil buna şu hâlim
 Ey benliğimi alan sitem-kâr!?
 Nazife

Ey milletimi kıran hükümdar!

Nazife'nin yalnız şu sözünde muhtevi olan kuvvet-i kin, umkîyyet-i gayz işte müciziyetle istihşâl edilen şiddet-i ma'nâdır.

(180) 2. Safvet

Safvet, hissiyât-ı sâdedilâne ve safderûnânenen ibâret bir hassedir ki tabi'iyetin zâde-i lâtifidir. Safvet düşünülmeden söylenmiş, aranmadan bulunmuş bir fikirdir ki kendi kendine biten bir çiçeğe teşbih olunabilir.

Safvet, fikrin, kalbin sâniha-i tıflânesi kabilindedir ki tesadüf ediyormuş gibi görünen bir hisde, ağızdan kaçırılmış gibi zannolunan bir sözde zâhir olur.

Dökülmüş südüne hücum eden kediyeye, horoza, tavuklara, ördeklere çıkışan bir çocuk ağzından söylenmiş olan neşîde-i âtiyye letâif-i safderûnâne ve sâdedilânenin en güzel nümûnelerindedir:

Yürüyüp üstüme harîsâne
 Yaramazlar kopardılar ödümü
 Haklıyım başlamakta efgana
 Dökmedim ben ya! Dökdüler südüümü!
 Var mıdır böyle kürk içinde melek ?
 Benzedir her gören öger kedimi!
 Bir daha süt döker misin diyerek

(181) Korkarım vâlidem döğer kedimi
 Sen getirdin tavukları, hadi git!
 İstemem gelme, kel horoz bana!
 Suya dal, başka yerde var zevk et,
 Şaşkın ördek! Bir iş düşer mi sana?
 Südüümü istek edersiniz hepiniz?
 Gidiniz, şimdi nerde var yağma?
 Bir vuruşta gidersiniz hepiniz,
 Kaşığım var elimde baksanız a!

Nerdesin anne! Yok mu imdâdın?
 Yiyecekler beni bu mel'ûnlar!
 Olmuyor hiç nef'i feryâdın,
 Umacı olmasın sakın bunlar?
 Geliyorlar nasıl firâr edeyim?
 Kaçacak yer arar isem yeridir.
 (182) Aç ki âğuşunu firâr edeyim,
 Çocuğun mültecâsı mâderidir.

Nâcî

2 . Z arâfet

İfâdeye bir tarz-ı rengîn, efkâra bir kisve-i nevîn vererek ta'birât-ı müzeyyene ve müntahabe isti'mâliyle sönük şeyleri parlak, nâ-hoş şeyleri hoş söylemekten ibâret bir hâsessedir.

Zarâfet; zevk-i selîm, letâfet-i his, isâbet-i muhâkeme, hüsn-i tabî'at gibi mev'hûbât-ı tabî'iyye ile âsâr-ı bedî'a-a edebîyye sayesinde teşhîz-i kabiliyyât-ı fikriyyeden neş'et eder.

Misâl olarak alınan neşîde-i âtiyye gülzâr-ı tab'-ı zarâfetin en münevverü'l-elvân-ı ezhâr-ı bedî'iyyesinden biridir:

Ç i ç e k

Yeni açmış şükûfe-i ra'nâ
 Nasıl etmez zamana isti'nâ
 Sanki bir lem'a-i letâfettir
 Ya ki bir mevce-i tarâvettir!
 Lem'a amma ki renk renk bahar
 (183) Mevce amma ki hand hand safâ
 Nakş-ı feyz-i Hudâ, tecellî-i rûh;
 Neşve-i ruh-bahş-ı câm-ı sabûh.
 Okunur cephesinde kudret-i Hak
 Görünür sînesinde nûr-ı şafak
 Nâzik ü nâzenîn ü işve-fürûş
 Şûh-ı tannâze-i letâfet-pûş
 Nâz ile kâh ihtizâz eyler
 Hüsn ile âfitâba nâz eyler
 Cezbe-i hüsnüne olup hayran
 Âşıkâne sürûd eder mürgân
 Bûs edip destini nîm-i seher
 Nefha-i lütfunu tevakkı' eder.

Bu letâfetle âh o nâzik ten
Belki şemm etmeğe kılmazken,
Çok görür de ana bî-ayş-i zaman
(184) Eyler üç günde derd-nâk-ı hazân!
Kırılır neş'esi solar sararır.
Pertev-i ârız söner kararır.
Semm olur ağzına düşen şebnem.
Okşamakla verir nesîm elem!
Cismini nûr-ı âftâb yakar
Gözü hasretle hep zeyne bakar
Bükülüyor gamla gerden-i pâki
Pür eder cismi âkıbet hâki .
Gerçi âlem bütün fenâya karîn,
İki şeydir fakat zevali hazîn:
Biri solmuş şükûfedir bâriz
Ya nedir diğeri; derim bir kız!

Mahmud Ekrem